

РУСИН

Петро ТРОХАНОВСКИЙ:
Юлий Ставровскій-Попрадов в моїх
заінтересуваннях і в лемківських
публикациях в Польщі. (Портрет Ю.
Ставровского-Попрадова од Василя
Скакандія.)

15. – 19. стор.

Молоды Русины тримали
честну страж при
Памятнику Александрови
Духновічови на 1. Дню
Русинів на Словеньску,
котрый ся одбыв 4. юна
2010 в Пряшові.

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XX, č. 3 / 2010

КУЛТУРНО-ХРІСТІАНСКИЙ ЧАСОПИС

- Главным організатором першого Дня Русинів у Пряшові была Русинська оброда на Словенську, зато і найвеце єй членів ся зышло коло памятника нашому будителёви на челі з председом В. Противняком і підпредседом Н. Крайковічом.

ПгДр. Людовіт ГАРАКСИМ, к. н.

Русинська ідентита і еманципація на виходнім Словеньску

(Матеріал дав на публікацію Др. Іван Бандуріч, котрый дістав од автора згоду на ёго публікованя іщі перед смертёв, кідь Людовіт Гараксим робив в Історічнім інштитуті Словеньской академії наук у Братіславі.)

Кідь в році 1989 в наших країнах був зліквідований тоталітний режім, на виходнім Словеньску ся озвали Русини, котры резолутно жадали, жебы собі могли знова місто надіктованой української народности писати свою первістну русинську народность. Было то дость несподіване, бо о Русинах не было чути скоро 40 років. Тото тихо перерушыли лем в памятнім 1968 році, кідь дакотры представителі русинської інтелігенції выступили з критіков тзв. українізації і жадали обновити русинську народность, котру режім на зачатку 50-ых років зліквідовав. Русинам, котры собі писали русинську народность, ся дало знати, же суть української народности і в будучности ся мають голосити за Українців. В тоталітнім режімі нікого з компетентных ани не напало, опросити ся Русинів, ці суть згодні з таков змінов своєї народной ідентити. Многы не были згодні з таков змінов і не хотіли прияти українську народность, з котров їх ніч не вязало, і радше ся голосили за Словаків. То была єдна з причін, чом кількість Русинів, по році 1952 Українців, на виходнім Словеньску убывало, аж упало на днешніх нецілих 31 тисяч (16 937 Русинів і 13 847 Українців подля списованя в році 1991).¹ Зріканя ся народности, ку котрій не належали – бо ся не чули Українцями – было спонтаннов реакціов на акт зрушіня їх русинської народности і на українізацію, котра наслідувала по тім акті. В історії Русинів то не было по першыраз, коли одрекли быти Українцями. Зробили то і в періоді

тзв. русинського возроджіння, коли найвызначнішы представителі Русинів – А. Духновіч, А. Павлович і А. Добрянський – одшмарили українську орьєнтацію і еманципачны намаганя Українців як шкідливый сепаратизм, котрый шкодить єдноті „руського народа“, за часть котрого ся в тім періоді поважовали. На ілюстрацію їх поглядів мож увести письмо А. Духновіча з року 1863, в котрім ся не стотожнює з проукраїнсков орьєнтаціов демократічно настроєной галичской інтелігенції і єй намаганя в сфері літератури ся веще примкнути к Україні. В тім писмі дословно написав, же не розумить, як ся міг „чістый руський язык“ Галичан „перемінити на український“, бо „Галіч не є на Україні“ а в „Галічі нїт такого діалекту“. Письмо закінчив словами: „...Будь Галічаном і не ходь на Україну з наміром літературного просніху.“²

Самособов, кідь Духновіч одмітав українскы тенденції в Галічі, був і проти тому, жебы ся уяли міджі Русинами виходного Словеньска і Закарпатя.

Подобный погляд на український язык мали і представителі Русинів в році 1919, кідь одмітли рекомендацію Чеськой академії наук, абы за урядный язык Підкарпатської Руси была прията адаптована „галичска українчина“.³ У своїй негатівній реакції означили „галичску українчину“ за „здеформований український жаргон“ і жадали, абы „учебным і урядным языком зістав язык і правопис, котрый хосновало жытельство перед ро-

Обсяг

• ПгДр. Людовіт ГАРАКСИМ, к. н.: *Русинська ідентита і еманципація на виходнім Словеньску*

1.- 4. стор.

• Проф. ПгДр. Петер ШВОРЦ, к. н.: *Одношіня церкви і народной свідомости жытелів середньої Европы в 19. сторочу аж до першой половини 20. стороча (2.)*

5. – 6. стор.

• Доц. ПгДр. Анна ПЛІШКОВА, ПгД.: *Русинський языковий вопрос в періоді жывота і творчости Юлія Ставровского-Попрадова*

6. – 9. стор.

• ПгДр. Кветослава КОПОРОВА: *Перспективы русиністики на Пряшівській універзиті*

10.- 12. стор.

• ПгДр. Марія МАЛЬЦОВСКА: *Поетічний світ Юлія Ставровского-Попрадова*

13. – 15. стор.

• Петро ТРОХАНОВСКИЙ: *Юлий Ставровский-Попрадов в моїх заінтересуванях і в лемківських публикациях в Польци*

15. – 19. стор.

• Мгр. Валерій ПАДЯК, к. н.: *Юлій Ставровський (Попрадов) як дописователь підкарпатської новинки „Новый Свѣтъ“*

20. – 22. стор.

• ЙосафатВладимір ТІМКОВІЧ, ЧСВВ: *Краснобрідська ікона (2.)*

23. – 24. стор.

ком 1919". Тым языком був властно адаптований русинський бісіді російський язык, котрый ся міджі Русинами хосновав од 60-ых років минулого стороча.⁴

Наісто не треба припоминати, же тоты, котры одмітали українчину як урядный язык, не поважовали Русинів за частку українського народа. При тім языку Русины выходного Словеньска витримали практично аж до року 1952 а іщі в році 1944, то значить в посліднім року другой світової войны, выдали в тім языку послідній учебник під назвов „Родной язык“. На ілюстрацію поглядів Русинів выходного Словеньска к українським тенденціям мож увести і факт, же проукраїнськи орьєнтоване культурно-освітне обшество „Просвіта“, котре од зачатку двадцятих років розвивало на тогдышній Підкарпатській Руси барз успішну роботу, мало на выходнім Словеньску лем єдну філію – у Пряшові, ай то-ту аж од року 1930. Свідчить то о факті, же українська орьєнтація на выходнім Словеньску, на розділ од Підкарпатської Руси, мала лем барз слабу підпору і не мала сил ту запустити коріня. Цілий русинський регіон выходного Словеньска був під міцным впливом руського, респ. карпаторуського Общества А. Духновіча, котре, аж на малы вынятки, на свій бік здобило вшытко містне русинське жытельство.

Общество цілено пропаговало українофобію і досягло того, же русинське жытельство выходного Словеньска нелем же одмітало українську орьєнтацію, але ставляло ся негативно ку вшыткому, што было українське. Подля єдного з участников тотя фобія міджі містнов русиньсков інтелігенціов досягла такой ступінь, же уж самотне означіня „Українець“ і „український“ выкликовало у них прудку ненависть.

Тоты протиукраїнськи емоції

в часї другой світової войны іщі зміцніли, чому припомогли зажиткы містного русинського жытельства з галічськыма Українцями, котры боєвали в рядах німецької армії і ведно з членами Української повстанської армії. При такім одношіню к Українцям і к тому, што было українське, не мож было ани подумати, жебы ся голосили к українській народности. В тім істім періоді мож але зазначіти міджі русинським жытельством выходного Словеньска прудке наростаня проросійських сімпатій, чому припомогли успіхы советської, подля них *руської* (!), армії. Тоты успіхы вплинули на формованя їх *руського*, респ. русинського самоусвідомління – підкреслюю, же в тім періоді Русины на выходнім Словеньску не робили розділы міджі *руськым* і русинським, – котре по войні значно зміцніло. Русины на выходнім Словеньску ся ани в єднім періоді своєї історії так міцно не стотожнєвали з Росіянами, як на кінцю другой світової войны і тісно по ній. З тым *руськым* усвідомлінням вступали і до повойнового жывота, котрый їм пририхтовав неєдно несподіваня.

Думам, же про Русинів выходного Словеньска був несподіванєм факт, же інштітуції, котры по другій світовій войні vznikали про них, означовали ся як українськы: Українська народна рада Пряшівщини (1. 3. 1945), Українська секція Чеськословеньского розгласу (1945), Український народный театр (1946), Реферат про українськы школы на тогдышнім Повіреніцтві школства і освіти (1946) і другы. Логічным бы было, як бы вшыткы тоты інштітуції корешпондовали з тогдышнєв реалітов, народностным чутєм і традиціями выходного словеньского русинського жытельства і были означены за русинськы або *руськы*. Несподіванєм было і то – што є великим парадоксом, же тоты інштітуції были українськы

лем навонок, респ. мали лем „українську фарбу“. Їх основателі, респ. ведучі представителі – были міджі нима і знамы українофобы – не знали ани слова по українськы, комуніковали і вели адміністрацію в „русинізованім російскім языку“. Тото саме платило і о Українській народній радї, котра тыж урядовала „по руськы“, то значить, в „русинізованім російскім языку“. До какойсь міры вынятком був Український народный театр, котрый грав пєсы українських авторів, лемже і на єго сцені доміновав російський язык.

В тім „русинізованім російскім языку“ выходила містна преса, в нїм высылав і український розглас. В тім одношіню треба але увести, же преса – выходив лем тыж-денник „Пряшевщина“, котрый був органом Української народной рады – публіковав матеріалы і в містнім діалекті, даколи і в українськім языку, котры переберав зо советської української пресы. Подобно поступало і українське радіо, котре vznikло про потреби містного русинського жытельства. Означіня інштітуцій, котры vznikли про Русинів на выходнім Словеньску як українськы, вказує на факт, же українізачны тенденції на Словеньску ся обявили такой по другій світовій войні, лемже перед фебруаром 1948 не мали силы уяти ся.

Наісто бы было інтересне знати, хто стояв за тыма повойновыма українізачныма тенденціями на выходнім Словеньску і што спрічінило, же спершу *проруськы* орьєнтоване русинське жытельство і за „Русских“ ся поважуючі русинськы культурно-освітны діятелі змінили свою орьєнтацію на українську і зачали закладати інштітуції, котры означовали як українськы. Є але інтересне, же не мінили назвы уж ествуючіх русинських інштітуцій, котры vznikли за передмїховской ЧСР і в

роках війни. Тоти ся і дале означовали як *руськы*, респ. русиньскы. Первістны назвы зістали школам, в котрых ся учіло по русиньскы (на низшых ступнях) і русинізованым російським языком (на середніх школах), также Реферат про українськы школы, створений по войні, не справовав ани єдну школу з українським навчальним языком, бо такой школы на выходнім Словеньску просто не было. Тот чудный став, якась двойколяйность, кідь ся русиньске жытельство на выходнім Словеньску само ідентіфіковало за Русинів, або і „Русских“, але другы о них говорили як о Українцях, тримав практично аж до року 1952, коли Презідія ЦК КПЧ вирішыла – не знати на імпульз кого – зрушити русиньску народность і зачати українізацію, то значіть акцію, котра мала перетворити выходословеньскых Русинів на усвідомлених Українців.

У звязі з тима фактами може треба припоманути, же комуністичный рух в згоді з резолюціов V. Конгресу Комуністичной інтернаціоналы (1924) выголосив Русинів, нелем на выходнім Словеньску, за часть українського народа, хочь в партійных документах і в комуністичній пресі ся іщі довго хосновала назва Русин. Погляд, же Русины суть частєв українського народа, ся в комуністичнім русі зафіксував навсе, также українізація русиньского жытельства на выходнім Словеньску, перетворєваня Русинів на Українців ся не поважовало за якусь націоналістичну девіацію. Русины клали одпор українізації а кідь могли, як напр. в році 1968, дожадовали ся, абы ся знова могли голосити к своїй русиньській народности. Їх желаня ся не могло сповнити ани в році 1968, бо „пражска ярь“ была придушена а по ній ся выштык вернуло до старых коляй. Яковсь памятков на тот русиньський „одпор“ був закон о поставліню народнос-

тей з року 1968 (закон ч. 144/1968 Зб.), котрый міджі реґістрованыма народностями на теріторії тогдышнєй ЧССР споминають в скобках і Русинів, што наісто не было много.

Українізація русиньского жытельства на выходнім Словеньску ся не зосередила лем на школы, але дотыкала ся і других сфер сполоченьского і культурного жывота. Помогала тому новозаложена українська культурна організація („Культурный союз українських трудящих“) з центром у Пряшові з росконаренов сітєв містных організацій, Музей української культури, видавательство, котре выдавало творы містных українських авторів і учебники про школы, як і дві катедры українського языка – на Педагогічній і на Філозофічній факулті УПІШ в Пряшові, котры мали виховлєвати українських учітелів. Українізацію міцно підпоровали партійны і штатны органы, як і культурны інституції, также природно не могла не мати успіхы. Часть русиньского жытельства ся в періоді українізації стотожила з українськов ідентітов і днес ся голосить к українській народности. Міджі нима є немало людей з рядів інтелігенції, а то нелем той, котра штудовала на українських школах у нас і на советській Україні, але і з рядів бывшых одпорців української орьєнтації. Бівша часть русиньского жытельства але не стратила свою русиньску ідентіту ани скоро по 40-річній українізації – а то є веце як вік єдної генерації – а по році 1989 ся приголосила к русиньській ідентіті. Видно то з выслідків списованя людей з року 1991. Од новембрового злomu року 1989 Русины зачали енергічно боєвати за свою еманціпацію і досягли то, же іщі за Чеськословенської федератівной републікы їм была признана русиньска народна ідентіта, т. є., же суть окремов (самостатнов) русиньсков народностєв. Так ся жытельство выходного

Словеньска розділило на русиньске і українське, а того розділіня єстувє доднесь.

Конштитуованя русиньской народности на выходнім Словеньску не значіло скінчіня спорів о народну ідентіту русиньского жытельства. Тот спор ся в девятдесятих роках іщі веце выострив. Еманціпачны проявы Русинів од самого початку твердо нападали Українці русиньского походжіня з рядів інтелігенції, котры тоты проявы означіли за протиукраїнськы інтригы, шкодливый сепаратізм намірений проти єдноті українського народа, за політичний русинізм і хыбный крок, котрый поведе к словакізації русиньского жытельства на выходнім Словеньску і под. Окрем уведжених нежычливих епітетів, котрыма характеризовали русиньскы еманціпачны снагы, много енергії выпускали на доказованя факту, котрый ниhto неспохыбнєвав, же Русины суть найзападнішым конариком выходного Славянства, точніше, той етнічної масы, з котрой ся сформовав і український народ, і же народна бісїда Русинів є українським діалектом, хочь значно далекым од списовного українського языка. На потверджіня того факту одкликовали ся на ученых – філологів, етнографів і історіків, котры ся занимали русиньсков проблематиков, і на высловы політиків, котры говорили о Русинах в тім змыслі, же Русины суть частєв „малоруського“, т. є., українського народа. При тім доказованю приналежности Русинів к українському народу не беруть до увагы, же такы атрібути, як сполочне походжіня і язык не суть вирішалны на утриманя чутя сполуналежности. Тото чутя, хочь народы і языки походять зо сполочного коріня, ся не утримле помы не є неперестанно обновлєване і зміцнєване, то значіть неустанно оживлєване. Але таке чутя сполуналежности ся може

укріплєвати лем наслідком сполочного живота, еднакой судьбы, проживання еднакой історії. Тым мож высвітлити, чом нашы Русины – по-кы ся чують быти Русинами – не чують єдноту з українським народом. Наперек тому, же походять з еднакой етнічної масы як Українці і же їх язык належить до системи українських діалектів, не жыли сполочный живот з Українцями, їх минулось є інакша, інакшы мають і традиції, історичны скуєности, але тыж історичны особности.

Русины на выходнім Словеньску были стотожнены з приналежностєв к выходным Славянам, але історично ся розвивали інакше як їх братя за Карпатами. Зато їх розвиток ся не уберав, а треба додати, же ани не міг ся уберати путєв, яка бы вела к єдноті з остатніма Українцями, але путєв окремой народностной індівідуаліты, хоць з многыма кривулями і забочіннями. Таким забочінєм была і нереална *проруська* орьєнтація, подля котрой ся Русины поважовали за часть російского народа. Русинський припад вычленїня ся з українского цілку не мож поважовати за штось шпєціфічне. Як приклад мож увести Австрійців і швайцарських Німців, котры походять з еднакой етнічної масы як Німці в Німєцку, докінця і бісідують по німєцкы, а прєсі ся не поважують за часть німєцкого народа. Але не є то лем припад по німєцкы бісідуючих народів. Подобным прикладом суть Сербы, Хорваты і Босняци – три славянськы народы, котры мають єднаке етнічне походжіння, єднакий язык, але і так ся поважують за розділны народы, бо їх так сформовала історія. Видно то і на прикладі Македонців, котры не были охотны сплынути з болгарським народом. З істыма обмєджінями то мож повісти і о Чехах і Словаках а тыж о выходных Славянах – Росіянах, Українцях і Білорусах, о сполочнім

етнічним походжінню котрых не мож похыбовати. Вшыткы тоты, але і другы припады потверджують знамый факт, же народностны індівідуаліты формують історія і же на світі єствують народы, котры мають сполочных предків – єднаке походжіння, єднакий язык, але не поважують ся за єден народ. Чом бы того правило не мало платити і в припаді Русинів, котры довгы стороча жыли в інакшых штатных формаціях як Українці а одлишно ся і розвивали?

Розділы, котры історія нагромила міджі Русинами і Українцями, не стерла ани українізація. Русины свій русинський „крой“ заховали, а то і тогды, кідь ся без принучіння голосили ку українській народности. Указали то выслідкы списованя людей в році 1991.

Одпорцєве русинської еманципації вытыкають сучасным протагоністам Русинів на выходнім Словеньску, же своїма снагами конштитуовати русинську народность реалізують планы мадярських політіків, котры хотіли Русинів таким способом одорвати од выходного Славянства – од Росіян і Українців. Тото вытыканя не є на місті, бо думка особитости Русинів ся обявила уж в періоді тзв. русинського возроджіння, а обявила ся тыж в пізнішых десятироках. В році 1927 в многых спорах о уряднім языку і народній ідентиті Русинів ей высловив пряшівський грекокатолицький єпіскоп П. Гойдіч, котрый выголосив, „*я не Рус ани не Українець, але Русин, котрый хоче ту жыти і ту вмерти. Моім заміром є досягнути про свій русинський народ покій, културный і господарський розвой*“.⁵

То значить, думка, же Русины суть окремым свойством (індівудуалітов), не є нова, не є імпортована „звонка“ а не є ани выдумков даякого „етнічного інжінїрства“ – о такой професії ем ся дізнав зо

статі наміреной проти еманципації Русинів⁶ – котрого представителі „проектують новы народы“. Русины, значить, не суть новым народом, респ. новов народностнов індівідуалітов, ани даяким „напроектованым народом“, але суть окремым народностным свойством, котре під тов назвов єствовало на теріторії Словакії стороча.

Русинів на выходнім Словеньску не было треба нагваряти на то, абы по році 1989 жадали узнаня своєї первістной русинської народности, што і досягли. Зробили то самы од себе, без даякого впливу звонка і стімулованя даяких протиукраїнських сил. Декларовати свою народну ідентіту і голосити ся к тій народности, котру поважують за свою, є основным людським правом, котре в демократичній сполочности не мож одперти нікому, то значить, ани Русинам. Подобно не мож одперти право голосити ся к українській народности тым Русинам, котры за десятки років українізації ся стотожнили з українськов ідентітов і хотять быти Українцями.

(Зо словеньского языка переложыла: **ПєДр. К. Копорова.**)

- 1 Predbežné výsledky sčítania ľudu, domov a bytov k 3. marcú 1991 v Českej a Slovenskej Federatívnej republike, Praha, 1991, c. 32.
- 2 О тім позерай: HAKSIM, E. *K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukrajincoŭ na Slovensku do roku 1867*. Bratislava : 1961, c. 182-183.
- 3 О тім позерай: TICHÝ, F. *Vývoj současného spisovného jazyka na Podkarpatské Rusi*. Praha : 1938, c. 112-113, або Beskyd, N. A. *Karpatská Rus*. Prešov : 1920, c. 88, або: ВАНАТ, І. *Нариси новітньої історії українців східної Словачини I*, 1918 - 1938. Пряшів : 1979, c. 321.
- 4 В тім році вышла граматіка того языка Кіріла Сабова під назвов „Грамматика писменного русского языка по образцу лучших авторов“ (Ужгород, 1865).
- 5 ВАНАТ, І. *Нариси новітньої історії...*, c. 188-189.
- 6 ФЕДАКА, С. Невдала алхімія. In *Срібна земля*, 1995.

Проф. ПгДр. Петер ШВОРЦ, к. н., Інститут історії Філософичної факулты Пряшівской універзیتی у Пряшові

Одношіня церькви і народной свідомости жытелів середній Европы в 19. сторочу аж до першой половини 20. стороча (2.)

В порівнянню з роком 1910, в році 1921 зменшыла ся кількість чеських вірників римокатолицькой церькви о 1 432 812 (о 15,5%), причім в конечнім чіслі вірників, котры представляли 8 201 446 особ (в році 1921) были окрем Чехів передовшыткым Німці (3 561 774 – в році 1910), котры ся од римокатолицькой церькви не мали причіну діштанцовати. 23,5% чеських римокатоликів перешло до новой церькви, котру зъєдиняли нелем з набоженьскым посланєм, але ай, респ. передовшыткым, з чеськов народнов орьєнтаціов.

Менше радікальны рішіня, котры были детермінованы передовшыткым ростом народной сувереніты і народного самоусвідомлїня, были напр. у протестантських церьковлей. Тоты не зникли, не трансформовали ся до других церьковных обшін, змінили лем свою організачну структуру і теріторію впливу. Так зникла Угорьска евангелічна церьков а. в. і на ей місце наступила Евангелічна церьков а. в. на Словеньску, котра, хоць одмітала своє ествова́ня лем на народнім прінціпі, але куртый час, а то і подля назвы (Словеньска евангелічна церьков а. в.) так фунговала. Подобно то было і з Угорьсков реформованов церьковлєв (калвіны), котра по взнику ЧСР звужыла свій теріторіалный вплив, стала ся Реформованов церьковлєв на Словеньску і Підкарпатській Руси, в котрій евідентно зміцніли словеньскы елементи в ей церьковнім животі.

Поступно настали зміны і в животі остатніх церьковлей, котры в наслідницьких державах хотіли, але і мусили решпектовати політично-моценьску реаліту, а тота была главно в чеськословеньскім штаті, може як в єдинім,

прінціпіально інша як в других країнах середньєвропейского простору. В основі лем в Чеськословеньску (окрем Югославії) ся к моци дістали тоты народы, котры не мали в габсбурьській монархії моценьскы позіції і штатотворный статус. В новых умовах їх здобыли, і так їм властно уж ніч не стояло в дорозі, абы могли рішати і вопрос своєї етніцїты, абы жытельство, котре было до перевороту 1918 застрішене державнов владов і радше ся не голосило к своїй народности, могло ся теперь к ній приголосити без страху і репресій. В основі і про церьков настала нова сітуація. Їй представителі – духовенство, котре ю репрезентовало як активна часть церьковной громады, в прінціпі решпектовало новы умова. Тота часть, котра ся не змірила з новов реалітов, одходила з теріторії даного штату там, де ся надіяла на стары позіції, але главно стару орьєнтацію церькви в нецерьковній сфері. Інакшыма словами, одходила там, де зістала стара народностна сітуація і де ся не чекали зміны ей народной орьєнтації або акцептованя новых умов.

Даколишня опозічна часть клеру, котра заставала права утискованого етніка, вже не мусила по перевороті повнити народнообранну функцію. Їй задачу перевзяла держава, котра створила приязны умова на розвиток народного усвідомлїня свого жытельства.

Але, як вказав далшый розвиток, ани в зміненых умовах не было вшытко ідеалне. Не вшыткы народности здобыли то, што собі желали і што чекали од новой державы. Не наповнили ся їм главно предстavy о їх можностях, ба у Русинів в Чеськословеньску і в Польщі ся процес етнічної самоідентіфікації іщі лем зачав.

Од церькви чекали поміч, респ. праві церьков ся зачала выразно ангажовати в народнім пробуджанню віруючих. Видно то главно на активітах грекокатолицької церькви. Правда, пробудження і розвивання народного усвідомління віруючих Русинів было лем ей другорядным цілём. Першорядным ся стало посилення властных рядів і властных позицій. Гесло: „Што грекокатолик, то Русин“ в реалности ся обернуло – „Што Русин, то грекокатолик“. Грекокатолицька церьков в першім ря ся снажыла еліміновати вплив проникаючого православія, котре з етнічного погляду в основі укріплёвало „руську“, то значіть, русинську народность. Супроводным знаком зміцнёваня русиньской етніцёты был запас грекокатолицької єрархії о словеньских грекокатоликів, правда, в подобі їх етнічної перемены на Русинів, а потім наслідно о зміцніня властной позиції. Многы вірники собі аж по розгоріню запасу о „їх души“ зачали омного веще усвідомлёвати і то, же належать нелем до істого конфесіонального табора, але і до істого народного табора, же не суть лем Руснаками – громадів грекокатолицького віросповіданя, але і Русинами, членами славянського етніка. То саме платило і про словеньских грекокатоликів, котры сі зачали омного веще усвідомлёвати свою словеньску етніцёту і к ній ся голосили. Найевідентніше то было видно при списованню жыхельства в роках 1921 і 1930, кідь ся на Словеньску і на Підкарпатській Руси розгорів запас о єднотливців і цілы сільскы громады, абы ся пригласили к словеньській, або „руській“ (русиньській/українській) народности. В децембру 1919 была заложена Ліга Русинів подля прикладу Словеньской Лігы. Ёй взник ініціював грекокатолицькый священник Еміліан Невицькый. Ліга Русинів ословлёвала русинську інтелігенцію, абы ся поставила за права Русинів, абы высвітлёвала обычаем вірникам, же не суть лем Руснаками (громадів грекокатолицького віросповіданя), але і Русинами, што значіло їх етніцёту. Найвече вызев выходило од священників, котры споёвали грекокатолицьке віросповіданя з русиньсков/україньсков народностёв. Ітензіта агітації кулміновала перед вольбами і в многих русинь-

ских селах зазначіла успіх, главно у вызрілішій регіоні Спіша, де русиньске жыхельство одмітало ся реєстровати як словеньскы волічі і жадали, абы были зареєстрованы як русиньскы, ай з „руськыма волебнымы листками“. Отвореныма опонентами прорусиньской агітації ся переважно ставали словеньскы урядници, котры робили на розлічных уровнях штатной самосправы і котры вывжывали свій вплив на то, абы грекокатолицькых вірників пересвідчили о їх словеньскім етнічним походжіню. В тім припаді ся церьков (грекокатолицька) беспосереднё ангажовала в народноусвідомлюючій процесі, а то зачінаючі ей найвышшыма представителями яким был єпископ Петро Павел Гойдіч і кінчаючі рядовыма священниками по селах северовыходного Словеньска.

В міджівойновім періоді ся і другы церькви діставали до новых позицій. Холем што ся тыкать країн, в котрых ся прінціпіально змінили условія на єствованя поєдних народів. Од ролі охранці, котру церькви мали, ся поступно упушало, але на Словеньску кінцём міджівойнового періоду задача римокатолицької церькви, уж докінця як репрезентанта штатотворного словеньского народа, выразно наростала. Главну заслугу на тім мала клерікално настроєна Глінкова словеньска народна партія на челі зо священником Андрієм Глінком, як і політична ангажованость римокатолицькых священників, з котрых Йозеф Тісо ся наконець став главным представителём Словеньского штату.

Кінцём 30-ых років 20-го стороча ся роль церькви в середній Європі прінціпіально змінила в одношіню к народу і народностям, котры ту жыли. Видить ся, же уж лем грекокатолицька і православна церьков, котры были споєны з русиньским жыхельством, повнили народнобудительську роль в даколишній розуміню слова. В остатніх народів середнёєвропейских країн того посланя стратило свій змысел, і кідь в поєдних народных громадах, єствуючих як меншыны, священники як репрезентанты церькви зміцнёвали народне усвідомління своїх вірників, котры были выставлены асімілачным тискам майорітних народів іншой народности.

Доц. ПгДр. Анна ПЛІШКОВА, ПгД., Інститут русинського языка і культури Пряшівської університету в Пряшові

Русинський языковий вопрос в періоді жывота і творчости Юлія Ставровского-Попрадова (1.)

Револуція в роках 1848 – 1849, в народнім жывоті Русинів зачінають доміновати дві виразны языковы орьєнтації: *карпаторуська* і *великоруська*. Аж до 90-ых років 19. ст., т. з. фактично по цілый період жывота і творчости Юлія Ставровского-Попрадова в русинській громаді на выходнім Словеньску і Закарпатю доміновала друга з них.

Наперек доводгодо домінантній позиції російського языка в культурнім жывоті Русинів, треба повісти, же ёго статус не був такий єднозначный в контексті цілорусиньской громады. На основі конкретных прикладів мож повісти, же цілый період жывота і творчости Попрадова є позначений розпорным гляданём найвгоднішой подобы языка про Русинів. Є характерістичный многыма вонкашніма і внуторныма боями, якы вели і проживали лідры тогочасной русиньской інтелігенції. Наконєць, Духновічовы журналістичны роботы з того періоду суть, може, найліпшым прикладом повіджежного. Як знаме, Духновіч спочатку ся цілком стотожнёвав з потреб вжываня говорогового языка.¹ Пізніше вызывав притримовати ся церьковнославянської языковой базы а з живою бісіды рекомендовав выберати лем то, што корешпондовало з тов базов.² В далшій етапі хочь не фаворізовав писаня лем подля церьковнославянської ґраматікы, але і так жадав русиньскых писателів не зрікати ця ей цілком, бо, як повів, і він

сам свої статі приспособлює говорівій бісіді.³ Но в першій половині 50-ых років 19. ст. під впливом новою языковою сітуації ся Духновіч прихылив к ідеї „*общерусского*“ зъєдночіня і на полю языковім. Очівісно, кідь о кодифікації русиньского языка на Підкарпатській Руси ани в пряшівській області ся з розлічных причін тогды не уважовало, найлегшу путь рішіння языкового вопросу русиньскы лідры віділи в приятю великоруського языка (респ. „*общерусского*“), який в другій половині 19. ст. зазнав найбівшу експанзію в своїй історії і зачав ся поважовати за язык цілославянський.

В контексті домінуючой великоруськой орьєнтації в русинській соціеті русиньскы діятелі остро одмітали вшытко, што было українське. Документують то їх высловы на адресу галицькых Українців, окрема іншых, і поета русофільской орьєнтації Юлія Ставровского-Попрадова. Він галицькых Українців назвав *радікалами*, котры розбивають єдинство *руського* народа, до котрого, подля нёго, належать і Русины в Угорьску. О українськым языку, котрый ся в Галічі певно уяв, коштатовав, же про Русинів є чуждїй і зато го не можуть прияти.⁴ Дость подобно ся на адресу галицькых Українців высловлєвав і Євменій Сабов (автор ґраматік і читанок написаных про Русинів в російскім языку), який конштатовав, же роботам выданым в українськым языку львівським

Науковым товариством ім. Т. Г. Шевченка Русины не розумлять а в Угорьску нїт Русина, котрый бы таку языкову орьєнтацію акцептовав. З галицькым українськым языком ся не стотожнёвав ани писатель Іоан Сильвай, котрый в писмі галицько-українському славістови Володимирови Гнатюкови написав, же „... на тім боці Карпат (т. є. на выходнім Словеньску і Закарпатю – А. П.) нїт ани єдного освіченого *руського* чоловіка, котрый бы ся захоплєвав вашим самостатным (т. є. українськым – А. П.) правописом... Мы не можеме мати ніч сполочного, а зато ня охабте на покою“.⁵

Лемже ани такы категорічны погыды на український язык з боку ёго одпорців не могли поперти, же в тогдышній русинській соціеті были явно поларізованы погыды і на проведируську языкову орьєнтацію того етніка. Наконєць, о тім, же російський язык не овладали ани ведучі представителі той орьєнтації, не то простый народ, свідчили деформації при ёго практичнім вжываню. Наслідком того так підкарпатськы, галицькы а тым веце Русины в пряшівській області не могли го вжывати в ёго кодифікованій подобі, але фонетично собі го приспособлєвали містній бісіді. На основі того vznikнув російський язык з тзв. *карпаторуськов*, респ. *пряшівсков* редакцій, як конштатовав писатель Михаїл Котрадов: „Мы пишемъ по русски, такъ якъ пишетъ розумнійшая,

• Авторка статі, доц. ПгДр. А. Плішкова, ПгД., директорка Інституту русинського языка і культури Пряшівської університету, яка выступила на 7. семінарі карпаторусиністики, темов якого было 15 років кодифікації русинського списовного языка на Словенську. В центрі еден з главных кодифікаторів і научный робітник інституту – доц. ПгДр. В. Ябур, к. н., і Мгр. Александер Зозуляк, шефредактор русинських видань Народны новинки і Русин, які зограла важну роль у передкодифікаційнім, кодифікаційнім і покодифікаційнім процесі розвою русинського списовного языка. Фотка: П. Крайняк, мол.

образованнійшая і большая часть русского світа, а письма свои и загранични читаетъ по выговору нашего народа...“;⁶ або Євменій Сабов, бісідуючі о тім, же в 60. і 70. роках 19. ст. учіла ся і говорила карпаторусинська молодеж літературним языком „в Пряшеві по пряшевскому а в Ужгородѣ по ужгородскому произношению“.⁷

Вживаня російського списовного языка на Підкарпатській Русі таксамо корешпондовало з аристократичним поглядом тогдышньої містської карпаторусинської соцієты на язык, подля котрого бы мав быти „язык слугів“ і „язык панів“. З того аспекту російський літературний язык мав мати аналогічну позицію як передтым церковнославянський язык, котрый тыж служив лем высшым верьствам.

Приятём російського списовного языка Підкарпатська Русь ся але не зрєкла своєї минулости, ани своєї старшой літературной продукції ці перспективной языковой

самостатности. Но на хосен літературного російського языка была і підкарпатська традиція культурных контактів з Росієв.⁸ Окрем того, російський списовний язык в тім часі ся стає тыж політичним інструментом. Так славянофільскы, як і офіціалны російскы круги в рамках своєї експанзії прикладали велику роль Підкарпатській Русі і сусідній Словакії. Тоту языкову політику Росії порозумів визначный общественный і політичний діятель пряшівської області і Підкарпатської Русі – Адольф Добрянський. Проросійська орьєнтація набрала сили в роботах Духновічовых сучасників і наслідників: окрем А. Добрянського тыж у Іоана Раковского, який таксамо перешов трансформаціов од языка карпаторуського як дописователь віденьского часопису *Вѣстник* (1850 – 1866), к великоруському як видаватель будапештських новинок *Церковная Газета* (1856–1858). Хоць часопис був характерістичный чістотов великоруського списов-

ного языка, бо переберав статі з великоруських часописів, читателі, в першій ряді галицьке духовенство, з языком часопису не были спокійны. Але І. Раковский язык часопису обгаєвав а сучасно критиковав потенціалну можливість будованя языка на говорівій основі, проти чому як главну причіну уводив множество одлишных русинських діалектів.⁹ Кідь поносы на язык новинок не уставали і наконєць стратили підпору свого донора – Сполку св. Штефана в Будапешті, по засягу влади Раковский од 10. юла 1858 зачав выдавати новий часопис *Церковный Вѣстник, для Русиновъ австрійской державы*, котрый своїм языком ся приближовав діалектам Русинів, респ. як сам конштатовав, „на нашемъ областномъ языкѣ“ або „на такомъ языкѣ, какой у насъ въ употребленіи“.¹⁰

В році 1866 Добрянський ведно з Раковским в Ужгороді заложили *Общество св. Василия Великаго*, оснований діятельства якого было выдаваня і росшырєваня школьских учебників, освітних публікацій, часописів і под. Уж в р. 1867 общество зачало выдавати літературний часопис *Свѣтъ* (1867 – януар 1871), першый славянський часопис, який зачав виходити в Ужгороді і був адресований виключно підкарпатським Русинам. З языкового боку але часопис надрязав на традицію „общерусского“ літературного языка, наслідком чого викликав неспокійность читателів і передлатителів, яких поступно зачав страчати. Зачатком р. 1868 часопис не мав ани 200 передлатителів, причім редакція на своє прожытя потребовала їх мати 410. В такій ситуації редакція была мушена уж в першій числі другого річника опубліковати отворене писмо од читателя (*Отвертый листъ до редакціи „Свѣта“*¹¹), підписане псевдонімом „Верховинець“, котрый главну причіну упадку часопису відів в упущаню од народной языковой

основы: „Первою причиною паденія „Свѣта“ въ очахъ публики нашей кажется быти: письменный его языкъ. Кажется, что „Свѣтъ“ пишетъ языкомъ неразумѣлымъ, непонятнымъ публикѣ... Публика наша желаетъ, чтобы писати, по нашему, безъ „цифрованныхъ“ словъ, безъ „московскихъ“ слоговъ, безъ „новыхъ“ выражений“.¹² І з третёго річника часопису видно неухаючу неспокійність Русинів з языком новинок. Конкретно із статі *Какъ имѣемъ писати*,¹³ підписаною шифров „А“, в котрій автор нарікати над упадком часопису і стратов вище половини передплатителів. Автор виводить: „... то одно требовати можетъ русскій человекъ, чтобы – ежели кто для него пишетъ, писалъ такъ, какъ онъ разумѣетъ і порозумѣти можетъ – і когда онъ словаря не имѣетъ“.¹⁴ Языковий вопрос часопису рекомендовав рішати так: „Совокупить простонародный языкъ съ церковнымъ – въ формахъ и граматикѣ гражданского языка“.¹⁵ Но четвертым річником часопис *Свѣтъ* заникнув а намісто нёго *Общество св. В. Великаго* під редакціов священника Віктора Гебея зачало видавати тижденник *Новый Свѣтъ* (януар 1871 – 1872),¹⁶ який выголосив, же статі буде публіковати подля граматіки Кіріла Сабова (1865), што значіло в російскім языку з карпаторусинськими впливами. Лемже редакція не была способна сконцентровати навколо себе шырший круг розбитой русиньской інтелігенції, котра ся взаємно обвинёвала зо зрады народных інтересів. В новинках хыбили актуалны інформації з розлічных кутиків Угорьской Руси, літературны творы містных авторів, интересны статі о історії і культурі Русинів і под. Намісто того были в них довгы статі, тематічно далеки од проблемів русиньской громады. Але ани тот часопис – котрый ся зродив в лоні новинок

Свѣтъ як реакція на русофілство, з радикальними проявами котрого ся переважна часть членів *Общества св. В. Великаго* не стотожнёвала – ся не утримав довго. По двох роках, кідь заникло общество в р. 1872, часопис перестав виходити.

Но ёго обсяг понукать богатый штудійный матеріал,¹⁷ на основі котрого мож порозуміти неминучость наступу новой эпохи культурно-народностного возроджѣнія Русинів зо зачатком в р. 1871, котра як противагу радикальному русофілству поступно формовала ідею розвою русиньского культурного і народностного живота на базі містного, говорового языка.

Послѣдню четверть 19. ст. характеризовав упадок языковой культуры міджі Русинами, што было звязане з мадярізацным натиском, який зачатком 70-ых років ся снажив завести латиніку намісто кіріліки до учебників набоженства і набоженьской літературы. К тій ситуації ся на сторінках русофілського часопису *Листокъ* (1885 – 1903) высловив ёго видаватель Євгеній Фенцик в статі під назвов *Путаница въ нашей письменности*.¹⁸ Указав на факт, же русиньскы авторы не знають російскый язык, зато вшиткы літературны вытворы Русинів суть єднов великов языковов путаницёв, у якій не видно ниякого языкового прогресу. Подля нёго, языковий прогрес мож досягнути лем тогды, кідь писатель ся тримле даякой нормы і дотримує платны правила правопису. Виходячі з традиції і в інтересі культурного прогресу Русинів вызывав, жебы за свій списовный язык прияли російскый.

Ситуація ся але наконець – яксьме уж назначіли вище – розвинула інакше а іщі в третім річнику часопису *Листокъ* намісто стишків у російскім языку Фенцик зачав публіковати русиньскы народны співанкы а од року 1891 видавати прилогу *Додатокъ к Листку*, язык котрой ся снажив приближити го-

воровому языку Русинів. О тім, яку вагу мав тот русофілський часопис серед русиньской громады, може найліпше говорить факт, же кідь ёго редактор в р. 1902 умер, *Листокъ* мав лем 25 передплатителів. То свідчіло в першім ряді о зослабліню позицій русофілів у русиньській соціеті, паралельно з котрым ся зъявила інтелігенція репрезентуюча русиньску лінію, котра основны вопросы живота етніка хотіла рішати в згоді з потребами русиньской громады.

(Закінчіня в далшій числі.)

- 1 Поз. ТІСН҃҃҃, František. *Vývoj současného spisovného jazyka na Podkarpatské Rusi*. Praha : Orbis, 1938, с. 51.
- 2 Тамже, с. 51.
- 3 Тамже, с. 51.
- 4 О одношіню Ю. Ставровского-Попрадова к Українцям поз. ПЕРЕНИ, Йосиф. *Из истории Закарпатских Украинцев (1849 - 1914)*. Будапешт, 1957, с. 101.
- 5 ГНАТЮК, Володимир. *Причинок до історії зносин галицьких і угорських Русинів*. In *Літературно-науковий вістник*, т. 7, Львів, 1899.
- 6 Ціт. подля ТІСН҃҃҃, František. *Vývoj...*, с. 61.
- 7 САБОВ, Евменій. *Реч по случаю откритія памятника А. Духновича в В. Севлюше*. Ужгород, 1925, с. 34.
- 8 О визначнім поставліню карпаторусиньской інтелігенції в Росії поз. БАЙЦУРА, Тамара. *Закарпато-украинская интеллигенция в России в первой половине XIX века*. Bratislava a Prešov, 1971.
- 9 ФРАНЦЕВ, Владимир А. *Изъ истории борьбы за русский литературный языкъ въ Подкарпатской Руси въ половинѣ XIX ст.* Прага, 1931. Ціт. подля ТІСН҃҃҃, František. *Vývoj...*, с. 65.
- 10 Тамже, с. 65.
- 11 ВОЛОШИН, Августин. *О письменном языкѣ Подкарпатских Русинов*. Ужгород, 1921, с. 25.
- 12 Тамже, с. 25.
- 13 Ціт. подля ТІСН҃҃҃, František. *Vývoj...*, с. 69.
- 14 Тамже, с. 69.
- 15 Тамже, с. 69.
- 16 О тім поз. *Становлення журналістики Угорьскої Руси: газета „Новый свѣтъ“ та її сучасники*. In ПАДЯК, Валерій: *Ужгородський тижневик „Новый свѣтъ“ (1871 - 1872). Анотована бібліографія матеріалів та історичний нарис*. Ужгород, 2006, с. 3-35.
- 17 Тамже, с. 41-157.
- 18 *Листокъ*, III, 5, 1887, с. 65-66.

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, Інститут русинського языка і культури Пряшівської університету в Пряшові

Перспективи русиністики на Пряшівській університеті

(Реферат приправлений на конференцію в рамках Дня Русинів на Словакії, котра мала бути 4. юна 2010 на Пряшівській університеті.)

Бесспорно одним з найважливіших успіхів, кідь не найважливішим, позад кодифікації русинського языка, беручи до уваги його перспективу, був про народностну меншину Русинів на Словенську vznik Інституту русинського языка і культури на Пряшівській університеті у Пряшові. Офіційно Інститут русинського языка і культури був зряджений з платностів од 1. марца 2008 як наслідницький субект Інституту регіональних і народностных штудій ПУ – його Одділіня русинського языка і культури, котре фунговало в роках 2006 – 2008 (передтым, в роках 1998 – 2006 того Одділіня было сучастів Інституту народностных штудій і чужжих языків). Быв то важный крок, бо по довгих перипетіях першыраз в новодобій історії Русины здобыли свій научно-культурный інститут з властными компетенціями, котрый під свою „стріху“ прияла Пряшівска універзита, што значить, же дала тому інституту важность академічної інституції.¹ Інститут є в сучасности научно-педагогічним, выскумным і документачным центром універзیتی.

Інститут русинського языка і культури як єдина інституція такой сорты на Словенську є найвысшов научнов інституціов про выскум і розвиток нормотворіня русинського списовного языка. Про наповніня того важного посланя і в згоді зо штатутом Інститут повнить такы основны задачі:

- а) выховну і едукачну,
- б) научно-выскумну,
- в) координачну, документачну і інформачну.

Вывовна і едукачна функція

В рамках процесу комплексной акредітації, в році 2008 приправив Інститут проєкты двох штудійных програмів в рамках одбору Учительство академічных предметів – бакаларьского і магістерьского штудійного програму русинський язык і література в комбінації предметів. **В році 2009 ПУ здобыла акредітацію на їх реалізацію як цілоуніверзитных програмів, котры предпослаждать в будучности реалізувати в сполупраці з окремыма факултами і інститутами ПУ.**

Інститут русинського языка і культури є гестором реалізації уведжених штудійных програмів, якы од далшого академічного року на ПУ мож штудувати у

комбінації із 16-ма іншыма предметами (на філософичній факулті з анґліцьким языком і літературов, історіов, етічнов выховов, естетічнов выховов, філософіов, французьким языком і літ., німецьким языком і літ., словенським языком і літ., російським языком і літ. і українським языком і літ.; на факулті гуманітних і природных наук з анґліцьким языком і літ., словенським языком і літ., біологіов, географіов, вытварнов выховов; на факулті шпорту – з тілеснов выховов). На далший академічний рік по першім колі вступных экзаменів ся на штудіум приголосило 9 штудентів, причім універзита планує выголосити і друге коло вступных экзаменів, бо не каждый штудент, котрый проявить інтерес о штудіум поданём пригласкы, наконець на того штудіум і наступить. Подякованя за то належить веджіню універзیتی, бо як маме скусености з минулых років, найвецей штудентів на штудії русинського языка ся голосить якраз в другім колі, а з них тыж найвеце зачне штудувати. Про перспективу Русинів і русиністики, як новой научной дісціпліны, суть тоты штуденты великов надіїв, бо переважна часть з них по скінчіню штудій має інтерес зістати в школьских службах – то значить, нам вырастають поступно кваліфікованы учітелі русинського языка про основны і середні школы, котрых є в сучасности великий недостаток. Віриме, же тоты штуденты будуть продовжувати і в зачатім народно-возроднім процесі Русинів по русинських селах і містах северовыходного Словенска, будуть ся самы активізувати за навчаня русинського языка, будуть пересвідчувати дітей і їх родічів о потребі учіти ся і знати списовный русинський язык, учіти ся о русинській культурі, історії, традиціях. За помочі русинських культурно-сполоченьских орґанізацій, але і достаточной підпоры штату ся може того діло подарити. Окрем учітельской професії, штуденты русиністики можуть почас штудія здобывати компетенції в розлічных сферах культурной работы, тіпичной про народностный русинський контекст, а то посередництвом выберовых семінарів. Вдяка ним можуть вникнути до процесу новинарьской работы в прінтовых і електронічных медіях, перекладательской, драматургічній і герецькой професії, до работы культурно-освітнього працівника на народностно-змішаній теріторії ці музейной работы.

Научно-выскупна работа

За важный крок в куртій історії Інштуту мож považовати першый уцілений високошкольскый учебник русиньского языка авторів В. Ябура і А. Плїшковой *Сучасный русиньскый списовный язык*.² Учебник послужить штудентам-русиністам при штудію окремых языковых ровин русиньского списовного языка. Солідно і подля нас на добрій уровни суть в нїм розроблены языковы ровины морфології, словотвірїня і штїлістики. Треба повісти, же авторы мали нелегку задачу, бо окрем розроблїня даной проблематїки в рамках спомянутых языковых ровин было потребне доповнити і одборну термінологію, котра ся в припадї русиньского языка іщі лем тестує в практиці високошкольского штудія. В засадї ся авторы притримують термінології кодифікованій в словнику лінгвістїчних термінів (1994)³ і интернаціональной термінології (індуктївний способ, ілюстрація, енумерація, тропы, фіґуры, есей, інтеріндівідуалный штїл...), но находиме і неологізмы, котры было треба поужыти, жебы справно а главно точно передати думку, як сі то одборный штїл выжадує а притім не забывати на перціпента, котрому тота думка мусить быти на перше прочітання зрозуміла, бо правда є така, же штуденты (хоць суть і русиньского походжіня) ся ліпше орьєнтують в словеньскім языку, што ся тыкать высшых штїлів комунікації. Видить ся, же авторы ся дость потрапили, але выслідок є високо позїтивный.

Далшы дісціплїны – фонетїка, сїntaxіс і лексїкологїя бы сі выжадовали шырше розроблїня, бо подля сїлаб високошкольского штудія штудентам треба приберати к штудію тых дісціплїн доповнюючу літературу, котра ся поступно приправлює. Кїдьже штудійный програм русиньскый язык понукать і семінарї з історії Русинів, другов публікаціов выданов минулого року про штудентів-русиністів є моноґрафія Станїслава Конєчного *Капітолы з історії Русинів на Словеньску* (Пряшів: Русин і Народны новинки, 2009), котра є научно-популярнов сїнтезов історії Русинів од найстаршых часів аж до новембровой революції 1989. Публікація ся найвеце концентрує на період 20. стороча. Спознання історії і значно комплікованого розвитку русиньского народа може у штудентів пробудити інтерес, але і зміцнити гордость і припомочі властному процесу формованя русиньской народной ідентїты.

Єдным з найважнїшых успїхів про перспектїву високошкольского штудійного програму русиньскый язык і література было досягнута ступня властной одборной ґаранції того програму: 15 років по кодїфікації русиньского списовного языка на Словеньску і за 10-річний період розвитку русиністики на академічній уровни, в марцу 2010 року ся ґабілітовав на Словеньску першый доцент про русиньскый язык. Стала ся ним директорка Інштуту Анна Плїш-

кова, котра ся ґабілітовала на Фїлософїчній факултї Універзїты Коменьского в Братїславі в одборї Славянськы языкы і літературы. Ёй ґабілітацнов работов была анґлоязычна моноґрафія, котру в році 2009 выдало видавательство Колумбїйской універзїты в Нью Йорку під назвов *Language and National Identity: Rusyns South of Carpathians*⁴ (в перекладї: *Язык і народна ідентїта: южнокарпатськы Русины*).

За вызначный і позїтивный факт поважуєме тыж то, же Пряшівска універзїта перед пятїма роками зачала выхвлєвати докторандів – будучїх русиністів, то значїть, зачала приїмати на третїй ступїнь високошкольского штудія штудентів, якы ся хотять спеціалїзовати на русиністику (в сучасности маме 3 докторандкы, котры будуть поступно обґаєвати свої работы і стануть ся так квалїфікованыма одборниками в области русиністїчных штудій). Видить ся, же і ту ся заблїсло на ліпшы часы, бо в минулости то было так, же поєдны пряшівскы універзїтны професоры, котры мали на то спеціалїзацію, не мали інтерес взяти до докторандуры когось, хто ся хотїв спеціалїзовати на русиністику. Не будеме меновати тых, котры ся одвертали од таких докторандів. Спомянеме але мено чоловіка, котрый мав велику заслугу на тім, же ся переломили леды і на ПУ были прияты першы докторанды-русиністы – був то проф. ПґДр. Осиф Сїпко, ПґД. Він ся як першый став школїтелєм докторандкы, котра робить дізертачну роботу з области русиністики. В сучасности суть на Інштутї три докторандкы – єдна на дісціплїну русиньскый язык, дві на літературу, хоць треба сконштатовати, же концентрація Інштуту попри языку і на русиньску літературу сі выжадує персоналне добудованя, бо в сучасности сьме одказаны на колеґїалну поміч главно високошкольскых учїтелїв з Інштуту русїстики, україністики і славїстики ФФ ПУ. Далшов сферов інтересу Інштуту попри языку, літературї і історії Русинів бы мала быти русиньска култура не в обшїм розумїню, але в єй конкретных реалїзаціях в условїях поєдных штатів, в котрых Русины в сучасности жыють. Ту видиме перспектїву сполупрацы, в першїм рядї з інштїтуціями і універзїтами, котры реалїзують подобны штудійны програмы: Яґелоньска універзїта в Польску, Новосадьска універзїта в Сербску, Нїредьґазьска высша школа в Мадярьску. Маме в планї навязати в тім одношіню сполупрацу заміряну на выміну штудентів і учїтелїв-русиністів а наслідно приправити з тыма універзїтами проєкт сполочного штудійного програму заміряного на русиньскый язык і літературу.

Коордіачна, документачна і інформачна работа

Єднов з вызначных прїорїт од зачатку фунґованя Інштуту є поступне будованя спеціалїзованой

книжніці карпаторусиністики, котра нукать літературу з карпаторусинської проблематики нелем студентам, але і докторандам як з ПУ, так і з других універзит на Словенську і мімо границь Словенська, котры ся занимають русиністиком. В році 1999 Міджінародна рада про выскум і выміну (IREX) у Вашингтоні сі выбрала Пряшівску універзіту ся свій едукачний центр про академічных працівників, котры ся занимають карпаторусиністиком. Наслідно ся стали каждорічними гостями нашого інштитуту, но главно ёго книжніці научны працівници з Німецька, Росії, України, Мадярьска, Польска, Сербії, Італії, Великої Британії, США. Сучастёв книжніці суть і цінны мікрофілмы, котры обсягають унікатну колекцію русинських періодік з років 1848 – 1939. Наш інштитут тоты мікрофілмы здобув як спонзорський дар од Карпаторусинського научного центра в США, прото нашов снагов довшый час є здобути фінанції і купити заряджіня на читаня тых мікрофілмів.⁵

Кідьбы сьме ся хотіли вернути к подіям, котры одштартовали процес ревіталізації Русинів, наісто бы сьме ся мусили вернути до періоду сперед двадцятёх років, коли vznikнув Культурный рух Русинів в Міджілабірцях, а на ёго базі Русинська оброда на Словенську, котра сі поставила дванадцять пріорітних задач.⁶ Ёднов з них была кодифікація списовного русинського языка на Словенську, котра наслідно одштартовала етаблованя русиністики на універзитній уровни. Самособов, без порозуміння і стрічного присуту сучасного веджіня Пряшівской універзіты, як і Міністерства школства СР бы розвой русиністики на тій універзіті був наісто омного комплікованішый. Інштитут русиністики мать іщі єдну міцну підпору – нёв суть культурно-народностны організації і інштуції, без сполупрацы з котрыма бы ёго робота не была така шырокогранна. Тоту підпору чує Інштитут главно при схвалёваню своїх проєктів в рамках ґрантовой сістемы МК СР, котры служать передущыткым на пропаґацію русиністики як научной дісціпліны і на пропаґацію можностей високошкольського штудія русинського языка і літературы на ПУ. Дотеперь были реалізованы проєкты *День отвореных дверей* на Пряшівській універзіті в роках 2008 і 2009, вдяка котрым евідуєме наростаня інтересу о штудіум русиністики, результатом котрых было виданя двох зборників: *Rusínska kultúra a školstvo po roku 1989*,⁷ і *Studium Carpato-Ruthenorum 2009*.⁸ Тоты зборники але не суть єдиними публікачними активітами новоствореного в році 2008 Інштитуту. Невеликий колектів працівників Інштитуту був в рамках ПУ у сфері публікачній роботы надміру продуктивний – за два roky свого єствованя мали опублікованых коло 40 научных і одборных статей, што представує приближно по 10 публікацій на єдного працівника на рік. Теперь Інштитут зачав ре-

лізовати першый річник міджінародного проєкту Літня школа русинського языка і культуры (од 14. юна до 4. юла 2010), на котрый ся приголосило 27 участников з США, Ракуська, України, Хорватьска, Сербска і зо Словенська. Наісто і тот проєкт припоможе пропаґації Русинів і русиністики, як і к зміцніню чутя народной ідентіты Русинів нелем на Словенську, але і за границями.

Література

КОНЄЧНИ, Станіслав. *Капітолы з історії Русинів на Словенську*. Пряшів : Русин і Народны новинки, 2009.
КОПОРОВА, Кветослава (Ед.). *Studium Carpato-Ruthenorum 2009/Штудії з карпаторусиністики*. Пряшів : ПУ – ІРЯК, 2009.

PLIŠKOVÁ, Anna (ed.). *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusínskom jazyku*. Prešov : PU – ÚRNŠ, 2007.

PLIŠKOVÁ, Anna (ed.). *Rusínska kultúra a školstvo po roku 1989*. Prešov : PU – ÚRJK, 2008.

ПЛІШКОВА, Анна. 15 років кодифікації русинського языка на Словенську. In *Народны новинки*, XX, 1 – 4, 2010, с. 1.

ЯБУР, Василь – ПЛІШКОВА, Анна. *Сучасный русинський списовный язык*. Пряшів : ІРЯК – ПУ, 2009.

Позначкы

- 1 КОПОРОВА, Кветослава. Вступне слово едітора. In КОПОРОВА, Кветослава (Ед.). *Studium Carpato-Ruthenorum 2009/Штудії з карпаторусиністики*. Пряшів : ІРЯК ПУ, 2009, с. 3.
- 2 ЯБУР, Василь - ПЛІШКОВА, Анна. *Сучасный русинський списовный язык*. Пряшів : ПУ - ІРЯК, 2009. 212 с.
- 3 ПАНЬКО, Юрій. *Русинсько-русько-українсько-словенсько-польський словник лінгвістичных термінів*. Пряшов : Русинська оброда, 1994. 231 с.
- 4 PLISHKOVA, Anna. *Language and National Identity: Rusyns South of Carpathians*. Translated by Patricia A. Krafcik. With a bio-bibliographic introduction by Paul Robert Magocsi. East European Monographs. New York : Distributed by Columbia University Press, 2009. 230 с.
- 5 PLIŠKOVÁ, Anna. Rusinistika na Prešovskej univerzite. In КОПОРОВА, Кветослава (Ед.). *Studium Carpato-Ruthenorum 2009/Штудії з карпаторусиністики*. Пряшів : ПУ - ІРЯК, 2009, с. 126-131.
- 6 KOPOROVÁ, Kvetoslava. Spolky a organizácie v rusínskom národnom hnutí: tradície a súčasnosť. In PLIŠKOVÁ, Anna (ed.). *Rusínska kultúra a školstvo po roku 1989*. Prešov: PU - ÚRJK, 2008, с. 38-58.
- 7 PLIŠKOVÁ, Anna (ed.). *Rusínska kultúra a školstvo po roku 1989*. Prešov : PU - ÚRJK, 2008. 262 с.
- 8 КОПОРОВА, Кветослава (Ед.). *Studium Carpato-Ruthenorum 2009/Штудії з карпаторусиністики*. Пряшів : ПУ - ІРЯК, 2009, 152 с. ■

ПгДр. Марія МАЛЬЦОВСКА, Інститут русинського языка і культури Пряшівської університету в Пряшові

Поетічний світ Юлія Ставровского-Попрадова

Тема любви в общім розуміню в творчості єдного з найвызначніших русинських поетів другой половини 19. стороча, Юлія Ставровского-Попрадова, котре нам дало таких великанів русинської літературы, як Александер Духнович і Александер Павлович, займає може найвызначніше місто. Быв то поет, мыслитель-філософ, етнограф, публіциста і душпастыр, ку творчості якого все приходиме з петов, з новым познанєм, начеряме до ней як до жрідла інспірації, яке в наших обшарках не высохло. Хвалабогу, бо читаня, штудованя поезії з 19. стороча – то не є лем дотык з історію, але і з душов того часу. Юлій Ставровский-Попрадов ся народив 18. 1. 1850 року в селі Сулин, Старолубовняньского окресу, в родині сільского священника. Мати ся народила в мадярській родині Дулґазіовых. Юлій дома вызривав на русинського патріота, дякуючі своєму нянькови і сільській школі, де ся навчив читати з букваря Духновича, тримати в почливости азбуку. Учів ся в Подолинці (народна школа), в гімназіях в Левочі і в Пряшові, в Будапештській духовній семінарії і Будапештській університі. В Будапешті спознав російского дипломата Кустодієва, што мало вплив на єго поетічну творчость. В 1875 році був высвячений за священника. Робив у канцеларії Пряшівского єпископства, од 1879 року аж до своєї смерти 1899 року був душпастырем в Чертіжнім, де ся дістав на просьбу А. Добрянського. Писав поезію, етнографічны творы, записовав фолклор, є zostavitel'єм „Русского букваря“ (1883), автором путёписів із Спіша.¹ Умер 27. 3. 1899 року в Чертіжнім, де є і похований.

Стріча з поезією Юлія Ставровского-Попрадова про нас была і є великим святом, бо маме до діла з великим поетом, талант якого по час єго короткого жывота іщі лем зачав росквітати. Є автором стишка *Спиш*, який був переложений до много языків і покладжений на музику. Шкода, же передчасна, немилосердна смерть перервала єго поетічны новты, бо кібы ся так не стало, може днесь бы сьме мали можность прочітати далеко вецє єго лірічных творів, які бы охабили іщі пластічніший умелецький документ о добі, в якій тот „Карпатський Боян“ жив і творив. В марцу 1899 року, кідь умер Юлій Ставровский-Попрадов, выстижно ся писало в *Листку*: „*Небіжчик быв вызначным діятелём і талантованым писателём в Угорьській Руси. Нихто в нас не міг написати такы звучны, глибокодумны, такы класічны стихи. Ёго Вечірній звон, На Бескиді, К Угороруським, які ся обявили в Листку, можуть послужити прикладом класічных руських творів. В них є глибока думка, чутя, бесхыбна форма. Нихто з „угороруських“ (днешній еквівалент русинських – М. М.) писателів не досяг такой доконалости, як Попрадов. А таке світло мусило в росквіті літ згаснути на нашім злочаснім небосхылі. Якбач, мы, або нашы предки мусили ся барз провинити перед Богом, кідь нашы ліпшы сили, лем-што завітнуть, такой спріють*“.

Тільки *Листок*, де часто публіковав Юлій Ставровский-Попрадов. Досправды, як ся вже конштатовало у вецє выкумных роботах літературознателів карпатських Русинів, Юлій Ставровский-Попрадов, окрем своєї просвітительской і теологічної работы,

найвече ся проявив, як поет, што підтверджуєме і мы на основі доступных творів. Штудіюм єго жывота і творчості ся занимало вецє авторів, але доднесь докладно не была проаналізована єго шырокогранна робота на русиньскім літературнім полю. Про каждого выкумника ці не найважнішым одразовым мостиком є робота Др. Николая Бескида „*Юлій І. Ставровский Попрадов*“, яка вышла в Ужгороді в 1929 році як додаток к журналу „*Карпатский свет*“, в якій першыраз в такій подобі аналізує жылот і творчость писателя, а то як добрый знатель історіко-культурных і культурно-національных условій Русинів, а таксамо жывота і творчости поета. Проблематиков творчости Попрадова ся занимала і доцентка Олена Рудловчакова в зборнику „*Ю. Ставровский-Попрадов*“, што вышов у Пряшові в 1984 році в рамках едіції Нучно-популярной бібліотеки ЦК КСУТ. Темі поета присвячена і книжка Штефана Добоша („*Юлий Иванович Ставровский-Попрадов. Очерк жизни и творчества*“). Пряшів, 1975), статі Василя Хомы, Юрія Панька, Гавриіла Бескида, Марії Мальцовской, Петра Трохановского і інших авторів. Може найвече ся приближыв к душі поета якраз першы автор, який ся снажив найвече світла внести до внутрішнього світа поета. А тот є найважнішый при аналізі будь-якого твору поета.

Чітаючі поетічны творы Юлія Ставровского-Попрадова, натрафляеме на різны мотивы. Поет пише на патріотічны темы, оспівує природу, родный край, главно свій родный Сулин, де ся народив, ріку Попрад, подля назвы якої назвав себе Попрадовом, аналізує розлічны

прояви живота Русинів, але і других народів. Цінне на ёго творах є то, же не суть монотонны і каждый з них представлять окрему перлу ёго творчости. І хоць писав по російськы, ёго поезія є і зістає русиньсков, бо одбивать реалії русиньского живота, думаня і назераня на світ. Ёго поезія є високометафорічна, што бы сі жадало окрему роботу на тему тропы і фігуры в поезії Ставровского-Попрадова.

А ласка? Любов, як феномен духовного і фізичного живота чоловіка, є притомна скоро в кождім ёго творі, правда, окрема чисто патріотичных творів („Гений русских“, „К моему народу“, „К клеветникам нашим“, „Отступникам народности“, „Вечером на чужине“, „Родина“), в яких видиме наносы патосу, так типічного про творчость наших будителів 19. стороча. І нелем 19., але і 20. і 21. стороча. Добрі суть знамы впливы Александра Духновича, Александра Павловича і покровителя молодого священика і поета – Адолфа Добрянського. Ясно, же ідеї руськості были евідентны в ёго творах, што є цалком зрозуміле, кідь береме до увагы цілу тоту силну русофільську орьєнтацію русиньских народовців, яка з днешнёго погляду, кідь можеме писати на русиньскім языку, ся нам видить протиречівов. Але така уж была судьба наших попередників, які глядали зашіту і підпору у своїх, подля них, міцніших братів, схылялися з ласков к міцному славяньскому дубу. Не выгнув ся тому і такий великий поет, яким був Юлій Ставровский-Попрадов, на якого мав великий вплив Адолф Добрянський.

З того, што ся нам подарило прочітати, мали сьме чути, же автор ся снажив выманити з вузкости мотивів, на тот час росшырених у творах ёго великих прикладів. Зато таку гллубку мають ёго творы, в яких автор боює сам із собов, із своїма чувствами. За душу берут і сердца ся прямо дотуляють ёго творы наповнены жалём, тугов за милов. Поет пережывать імагінарну ласку, скламання, але і дотыкы правой любви, які му помагають ся реалізовати на

народнім полю. Таким набоєм суть набиты такы ёго творы, як: „Что мне“, „К солнцу“, „Сон“ (першый ёго твір), „З тех пор“, „Мечты“ і іншы. На ілюстрацію уведеме ёго „Серенаду“, яку автор написав в Будапешті 3. – 9. мая 1873 року.

Серенада

*Ах, тебе,
Красотка к славе
В полуночный час
Песнь пою в тихой дубраве:
Подойди же раз!*

*И душистых лип вершины
За меня молят:
Вражей не бойся измены,
Ведь тебя я рад!*

*Слышишь ли, звенит и песня
Вдали соловья,
Птичка тоже столь прелестно
Стонет за меня.*

*Ах она умеет тупость
Серца распугать,
И девичей груди лютость
Пеньем умягчать.*

*Иль не тронет птички песня
Душенька, тебя?
Ах, прошу, прошу, прелестна:
Ублажи меня!*

Не є то скарб лірики, прояв найпотаємніших чувств поета, який на малім просторі був способный высловити шыроку шкалу внутрішнёго пережываня? А так бы сьме могли назвати і далшый ёго поетічний твір „Воспоминания на ... скія воды“, в якім лірічний герой одкрывать своє внутро, глядаючи ласку, порозуміня у тяжко фізично позначеной дівкы. Контраст – то є то найсилніше, што в творі находиме. В дісгармонії з прекраснов карпатськов природов ся перелинають нещастя паралізов позначеного дівчати. Не знаме аналогічний твір в русиньскій літературі!

Много творів присвятив автор природі, нашим красным горам, лісам, закутинам, які суть такы красны, аж суть нещастны, бо панує в них нещастя, біда:

*Год природы, жизнь смертного, –
Сколько вы себе подобны?
После быта веселаго,
Безилия придут дни!
(„Осенью“)*

Природу описує автор на основі пережываня героя, у звязи з рішанём якоїсь внутрішнёй ділемы, на фоні односин міджі чоловіком і природов, міджі смертником з гріхами і Богом. Природі ся мож поскаржыти. Она, як добра мати, выслухать, погладить і успокоить. Гріх, слабость, розорваность души, людська нагота – то суть мотивы, які находиме в такім шедеврї Юлія тавровского-Попрадова, яким є „Вечерний звон“, переповненный муками героя за выкуплїня із своїх гріхів. Як было написано: „Проклят, испорчен, гнушен, наг, О, бывший царь, ты стался рабом!“ Поет з болём выкрикує:

*О, сколько раз и гордость жизни,
И лихорадочный ей шум,
И тила склонности, и прихоти
Капризы
Способны обморочить ум!
О, сколько раз и серебро,
Богатство, роскошь и наряды
Рождают в алочном сердце зло,
Рождают соблазнов громады!*

І наконець выходить з ёго сердца:

*Душа, залитая слезами,
Узнав греховный жизни суд
Смирлась скоро с небесами.*

Автор у своїх творах описав судьбу лірічного героя, який перешов ёго короткым жывом, як сильногоряща факля. Є подобный на автора. Є то сам автор. Бо лем тот може писати, што має шыроку душу і сердце, де ся змістить много ласкы, порозуміня. Лірика, перетавлена через ласку в творах Ставровского-Попрадова, є неодділнов їх частёв. Проявлять ся в різних подобах. Найсилніше є евідентна в одношію к своїм людем, яких автор так любив і був їх вірным душпастырем. Вірив, же прийде ярь. Вірив і був скламаний. Надія і скламання. Гладаня ласкы – к чоловікови, к жені, к Богу, к народу, ку кіріло-мефодьським традиціям, к родній азбуці. Цілым

своїм єством доказовав, же є *русь-кый*. То ся не могло не одбити ани на на ёго обгаєбі, главного феномену *руськості*, ай русиньскості, азбуки. Выразно свій сатірічний талант доказав розвинути у стишку „Войчицкий чудодей“, в яким высміває заваджаня латиніки міджі русиньску громаду, в тім часі мадярьску абечеду. Автор досправды сатірічними средствами, гіперболізаціев критікує завадження латиніки до книжок, яка протиречить буквам святого Кіріла а на писмі вызерать смішно і неприродно. Він пише:

*Мы ныне век живем пельщений:
У нас явился славный гений,
Талант, мудрец, светило,
Кой вместо букв Кирилла,
Вводит проворно в нашу среду
Мадярьску абечеду.*

На іншій місті стишка читаєме оstry, але щіры слова автора:

*Он хочет отменить наш
шрифт простой, удобный,
И подарить нам шрифт
нелепый, неспособный,*

*И хочет искривить, срамить
язык наш давний,
Изящный красотой и силой
жизни славный!*

Іронічно додає нарешті:

*Умен наш чудодей! Дает он
нам траву,
Желая у людей взыскать мзду
и славу.
Пусть будет! Да пройдет по
всем углам Карпата
Его-то славы весть, но славы
– герострата!
Кто портит наш язык, тому
речем мы так:
Отнюды не гений ты, а про-
сто, ты д....!
Вдобавок приведем два слова
Ученого языкослова:
„Языка нашего небесна красо-
та
Не будет никогда поправа от
ск..а.*

Написав тот твір Попрадов в 1895 році. Яка є днес ситуація в наших школах, в нашій восточній обряді? То вопрос до плена. І на задуманя. Є што робити. А главно, не бояти ся о

тїм говорити отворено.

Аналогічний твір, правда з іншим підтекстом находиме і в Александра Павловича. Іде о стишок тыж сатірічно-реалістичного характеру „Василь роду изменил, русский Букварь осквернил“.

Нашов задачов є штудовати душу поета, обявляти красу, добро, атрибуты, якими хотїв позначити світ. Ёго думкы суть дондес актуалны. Як все актуална є любов.

Здалека сьме не осягли назначену проблематику, але нашов снагов было обернути увагу на дакотры ліричны мотивы в творчости поета. Бо говорити в цілім о ёго творчости нас не посуне допереду. Треба йти крок за кроком і прощпиковати поезію Попрадова деталніше і всесторонніше. Жадать ся на тоту тему солідна монографія, яка бы внесла новы лучі до поезії русиньского патріота і будителя.

1 Поп, Иван. *Энциклопедия Подкарпатской Руси*. Ужгород : Издательство В. Падяка, 2001, с. 352.

Петро ТРОХАНОВСКИЙ

Юлий Ставровскій-Попрадов в моїх заінтересуваннях і в лемківських публикациях в Польщі

Минуле, XX століття в історії Лемків – то час великой смуты. Того рока одзначає 90. річницю страдань нашого племене в час І світової войны, так на рідній землі, як і в концтаборі Талергоф, в яким вязнено цілу нашу інтелігенцію, де она по части згинула, по части же – в наступстві втраты здоровля – вмерала передчасно по повороті до Отчизны. Короткій, 20-літній меджевоєнний час не встиг залічыти народных ран. В 1945-47 роках вшыток наш нарід выгнано зо зеленого Бескіда. З часом лем маленька жменька мала щестя вернути в рідны страны. На днес (не числячы америцкой еміграції, якой причыны цілком інчы) 95% Лемків

жыє в діаспорі, над ріками лемківского Вавилону – од Одры по Дон.

Ци в таких обставинах мож нам было думати о дачым інчым поза нашим больом? В першых роках нашого реченого Вавилону істо нияк ся то не дало. Та не мож было і вмерати на стоячы. Перший наш вздвиг был в другій половині 50. років, другый в 60-ых. Їх кінцьом, в 1969 році, створено Ансамбль „Лемковина“, котрий не лем грал і сьпівал, здебільша смутны пісні, але і через поезію голосил зо сцен наш біль. Та правдиве одроджыня выникло аж в 1983 році, враз з І Лемківском Ватром.¹

О пару років скорше зачал я зберати нашу літературу. Барз гмлисте было товды моє понятя о ній, і іщы барже гмлисто явила ся візія видання даколи антології. Та мысль не втихла. Ту одразу повім, што мысль тота обнімала не лем нашу Лемковину, але цілый наш карпатський простір. Штоправда, кед ходит о ону страну Бескіда, знал я товды дакус лем Духновичовы творы, але з „Нашой Кніжки“, Ваня Гунянки (Дмитрия Выслоцкого)² – той „Лемківской Біблії“, як ю жартом звано – тямил єм, же было там дуже інчых писменників. Лем як їх найти, в котрым місци зачати стерати порохов забуття? І товды трафила до моїх рук антологія Олены Рудловчак і Василя Микитася „Поети“.³ Вы ю ту на Пряшівщині добрі знате, знате і то-то, же серед інчых было там шувні творів Юлія Ставровского-Попрадова.

Ай уж мы при головній темі. Та не речу – жебым был товды захоплений уж з края, першым поміщеним там його вершом „Я русский“, ци може радше оном самом декларацией з наголовка; зрештом, дуже хоц – чого я товды іщы не розуміл, был єм „зелений“, як Англійці гварят – „greghorn“. Та дальшы вершы, тоты, де меньше декларувал, а вещей малювал красу нашого краю – хоц писаны великоросійським языком – захопили мене.

І ту прагну одраз підкреслити, што хоц в реченим часі мал я давно выкристалізувану позицію што до своей народности, хоц давно были уж поза мною ідеї „святой і неділимой Руси“ – аверсії до великоросійського языка я не мал. Генетычні ростла во мі любов моїх предків до той святыні. Не стратила адже памят розповідь Матери, ввиджує ся мі до днес – як їй сылзы текли, коли оповідала як в 1914 році вошли до села Донскы Козаки, як заспівали при ранішній молитві „Отче наш“. „Вшыткы мы – гварила Мати – так ся тішыли і...плакали з радости“. А Няньо мої, бывший червеноармієц, хоц знали, же Русь уж не Русь, з насолоджыньом сьпівали: „Шірака страна мая радная...“. Пак, коли єм в 1962 році не припадком пішов до далекой Варшавы, до Православной духовной семінарії, – там такой вшыткы предметы были преподаваны в великоросійським языку. І хоц бывало дост тяжко, хоц при тым тямил єм, же „мая страна“ не широка – аверсії до „русского“ я не набрал. Бо любов в генах кед ся залягне, уж ей так скоро не vyplіниш. Зрозуміле товды, же і – по шувных роках, по новых жытьовых науках – язык Юлія Ставровского-

Попрадова приял я з вырозумліньом а його вершы без великой застановы вмістил до будучой антології.

Сй видання стало ся реальне по польській „войні“ початку 80. років. Навязали мы контакт з польським видавництвом в Новым Санчы, чого ефектом было видання кілкох невеликых двомовных (по лемківскы і по польскы) збірок сучасных лемківських поетів.⁴ В тракті їх видавання ішла робота над антологією. Зато, же видавец хотіл ю видіти двомовну, ай в нашій думці хосенна была шырша популяризация нашой літературы, покликано групу перекладачів. В проєкті были творы такой 50 авторів, поетів і прозаїків. Такой труд мусит ся затягнути. Затягнений же переносно час не працює на хосен. Змінили ся обставины, змінил ся начальний редактор видавництва. Конечкінцём пропонувано нам выдати антологію лем в польскых перекладах, на што трудно было ся згодити. А неолонга давний редактор, якій перенюс ся зо Санча до Кракова і ... взяв (повісти – вкрал) вшыткы матеріалы – выдал самовільно барз окроєну, цілком мініатурову антологію самой поезії.⁵ З творів Ставровского помістил лем „Воспоминание Попрада“ в моім перекладі. Та вшытко єдно наш автор, котрого днес ту споминаме, заістнувал по польскы. Зато, же видання того є труднодоступне, приведу ту цілістю поміщений верш Ставровского:

Julij Stawrowski-Popradow

Wspomnienia z nad Popradu

*Popradzie, synu Tatr uroczy,
Dziecię lodami skrzących skał,
Jak oszalały fale toczysz,
To w cichość wtapiasz wodny zwał.
Ja często we wspomnieniach wracam
Do ciebie, druha tamtych dni
I bliskość twoja mi się śni,
I serce bicia rytm zatracą.*

*Przecie u brzegów twoich strumych
Matczyna kołysała pieśń
I w wodach twych, jak w Bożym domu
Uświęcający wziąłem chrzest.
Wyrosłem tam, tam się uczyłem*

*Od serca kochać ojców ród
I tam, w bliskości twoich wód
Swoją szlak Rusina wyznaczyłem.*

*Gawęd przedziwnych tam słuchałem
O tym, jak wieków wstawał brzask,
O zamkach, grodach pełnych chwały;
Jak zgiełk bitewny w znoju gasł...
Wszystkiemu kres! Lecz ty zostałeś
I dalej swój przedłużasz bieg,
I z sobą najmodrzejszą z wstęg
Karpatoruski ród zwiazałeś.*

*I ja zbratałem się też z tobą,
Dzieciństwa pokochałem łzę,
Przejrzysta glebia lazuruwa,
Zdołałeś mnie w niewolę wziąć...⁶*

Можемо бути дакус і горды, же на долго пред революцийом 1989 рока зачали мы дост міцну працу над одроджыньом нашої культуры. А кед в квітні того же рока домогли мы ся заложыти Товаришыня Лемків, діяня тоты стали ся дуже інтенсивнійшы. В „Бесіді” – часописі нашої організації, зачали ся являти материялы з нашої літературы. Попри творцях з Лемковины поміщали мы поетів і писменників з Пряшівщины і Підкарпатской Руси. І так, уж в другим числі „Бесіды” вказал ся прекрасный есей з пера Олены Дуць о творчости Александра Павловича,⁷ з нагоды 90. річниці його смерти. Являли ся дописы о Ваших-наших корыфеях, представляла ся їх творчіст і без річницьовой нагоды. Так было і з Юлием Ставровским. В 12-13 числі, на першій страні часопису поміщено його верш „Югасова пісня”, до котрой створено і музику. В тым самым числі, попри коротком слові о поеті, опубліковано великий – так обємом, як і силом звучаня – його верш „До Карпаторусів”, очевидні в перекладі на лемківску бесіду. Дозволю сой тыж привести бодай выімкы того перекладу:

*Карпатска Русь, чом кыснеш ты, як паралітык,
Як жертва, што їй присуджено ден-два жыти?
Застыват в тобі кров, пламінчык духа згас,
На лиці бліда тін, як в передсмертний час.
Сынове твої уж глубокым сном заснули
І в багні ліни безконечной потонули.
(...)*

*Так, дост уж того сну, карпатскій небіжчыку!
Послухай, кличут тя болячым, жывым криком
Збуджены верхы гір, потоки розчерчаны:
Батурій, з мертвых стан, народе невыспаний!
Батурій, двигай уж до труда свої руки,
Най оре серця плуг, най квитне край науком.
Де сонця ясний блеск – в надії двигай зір
І найдеш щестя тую: серед Карпатских гір.⁸*

В своїм малым слові о ауторі не спомнул ем, же писал він по великоросійскы. Не підписал ем ся тыж під тым перекладом. Не зато, же ем аж такий барз соромливый. Кед бы-м написал: „переклад з великоросійского (ци російского)” – знам, же вызвук верша в народі был бы дуже меньший. А я товды, особливі при нашым новым народным старті, хотіл кормити розметаных по сьвіту краян великым, імпульсивным, жывым патріотизмом. Гварят што ціль оправдує інструмент (средство), а я сой думам, же ем таким діяньом вельо не согрішыл – ни пред народом, ни пред собом, ни пред блаженной памяти автором. Потім, по рокох, кед мя поставили і редактором релігійного часопису „Антифон”, українскомовного більшістю (такы были директивы, а я працівник Церкви), і там – на сотну річницю смерти Юлія Ставровского – помістил ем слово о поеті, яке позволил ем сой зачати:

„Якось так склалося у наших церковних кругах, що боязливо заглядаємо до біографій предків унійного періоду, трактуємо його як табу, забуваючи про це, що вони, великани наші, в вимушених обставинах відважно, мужньо боронили від західних химер наш рід. Чи можемо викинути з нашої історії 200 з горою літ? Ніяк Ні.”⁹

Там же помістил ем верш Ставровского „До мого народу” в переспіві Володимира Фединишинця на українчину. На сусідній же страні по лемківскы обшырны выімкы верша „Спиш”. Ту уж під перекладом ем ся підписал. Час ішов ку переду (адже інакше він не ходит), а патріотизму в нашым народі невельо прибивало. А і я вічно молодым, наівно-патріотичным быти не міг. Хоц під осін треба ся было вылікувати од плоджыня невинных плагіатів.

Може не до кінце і давно з тима плагіятами так было, лем же часопис для народа (хоц того „для народа” – то тыж на днешній час свого роду плагіат) робит ся дакус інакше як виданя, што мають бодай

дакус популярно-науцны аспірації. Таким вида-
нєм был річник „Лемківскій Календар“, котрый
зачали мы выдавати од 1993 рока. В них яви-
ла ся ціла плеяда творців з Бескида. Нашы Лемкы
за тых, уж еденадцет, років мали можніст позна-
ти історію, культуру, літературу Пряшівщины і
Підкарпатской Руси (жаль, што тым самым рідко
одвзаємнювали ся редакторы з оной страны). В
календарі на 1999 рік помістили мы обшырный до-
пис о Ставровскым п. Гавриіла Бескида.¹⁰ Ближачы
ся гу кінцови, п. Гавриіл писал:

„Поезия Попрадова легка, деликатна в стилю
і глибока в змісті і цілі, тече свобідні як вода в
Попрадї. А його песимізм? Выходил з того – што
положыня Русинів гіршало ся з дня на ден. Вмер з
полным переконаньом, што його улюблений нарід
іде до могылы, а Карпатска Русь, як така, счезне
з лиця землі.“

Быти може Юлій Ставровскій-Попрадов – за
приведеным дописом – мал шувні рації, та мы в
одредакторскым короткым слові під тым же допи-
сом прикликали і свої перемышліня, выразившы
їх такыма словами:

„Дякуючы п. Гавриілови Бескидови з Пряшівской
Руси за надісланя допису до нашого календа-
ря, прагнеме спрібувати повісти – чом Юлій
Ставровскій-Попрадов вмер самітний і заведе-
ний, вмер – не то же забытий народом, але на-
вет незнаний. Был непорівняльнї векшыим поетыч-
ным талантом од Павловича, не бесідуячы уж о
Духновичу. Они жыли і вмерали люблены. Бо – як
писали, так писали, але в більшій ци менышій мірі
рідном бесідом. А бесіда – то душа народа. Родной
язык не може заступити рідного языка, хоц бы не-
знатя на якы высоты был піднесений. Шкода, же
не встиг того зрозуміти Попрадов. Не лем шкода.
Жаль. Бо велика, щедра то была душа. І хоц никто
не вмерат веселым, але ніт ничого смутнійшого
од вмераня смутным.“¹¹

Та закінчыти хочу більше оптимістычні. Юлій
Ставровскій-Попрадов не є серед Лемків незна-
ний, забытий. Може дакус акуратні зато, што жые,
рідным языком. Бодай в тій жменці великой його
душы, яку – нибы жменю червеных карпатских
ягідок – повело ся нам назбрати і дарувати наро-
дови. Беручы до увагы факт, што за тоты послідні
роky нашого малого одроджыня треба было збера-
ти не лем червены ягідкы, а і вельо інчых плодів
нашой земличкы, тото о Юлію Ставровскым-

Попрадові назберане до рідной хыжы – не є, видит
ся мі, аж так мале, незначне.

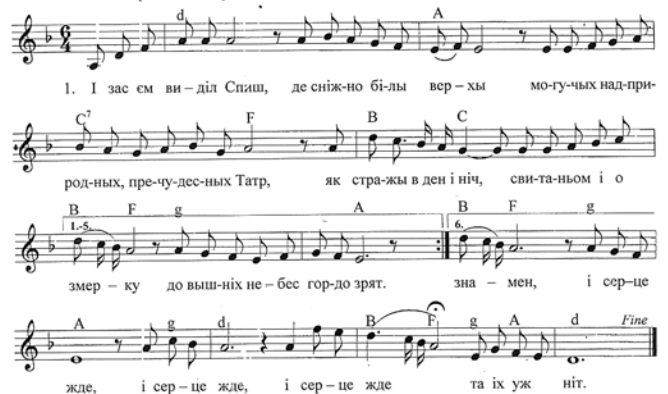
І не жые оно лем на запечатаных наново словами
Попрадова картках, бо они з часом тыж жолкну-
т, сидат на них порох. Залюбленіст в несений на шы-
роких крылах дух поета, казала створити до него
музыку. І сypивати ю. І вірити – може добрый вітер,
бодай далеком, тихым ехом підхватит ю, понесе
понад нашыма верхами – гын гу Чертіжному, гу ве-
це як столітній уж могылі і повіст: „Смукот Твій
обернул ся в радіст. Не вшыток ты вмер.“

Залучник: Музыка до верша „Спиш“ Перевюл:
Петро Мурынка.

Спиш

Слова: Юлій Ставровскій-Попрадов

Музыка: Петро Мурынка

2. Гігантів наших стран во сні єм чудным виділ,
І радіст незбагнену шугай-вітер нюс:
Же твердый граніт їх од хімер злых західніх
Стереже вірно нашу Русь.
3. О ту, де рідный край, од Татар недалеко,
Зас перебувал єм і кормил серце-дух,
В раменах моїх гір споминал – як маленькым
Сны-мриі єм голубил ту.
4. З высоты виділ єм селечко малюване,
Потічок черкітливий і вітцівскій дім,
Леліі при ним цвіт, різблений при ним танок,
Яблони в саді мила тін.
5. На сьвіт єм прииол ту, ту роки молодости
Невинной прожыл єм і першыи рускій звук
Ту выиол з моїх уст, ту в серце мі загостил
Народу мого вітній дух.
6. Ту мій доєден кут богатый споминами
Сриблисто-пелехатых одишумілых літ.
Ту моя душа жде радости давных знамен,
І серце жде... та їх уж ніт.

Ю. Ставровскій-Попрадов

Вернушы до Отчызы

Подорожував я недавно
І в чужых краях схапіл єм,
Што жыют там народы славны,
Достойны самых похвал лем.
Я виділ там прекрасны діла,
Плоды розуму, наук, муз,
Намістя людны, тыркотливы,
Замкы, костелы – в блеску цілы,
Творіня змысных людских тужб.

Та што-ж? – Ту повім простодушно:
Чудні мі было гын як-раз,
Чул єм ся смутно, аж незручно,
І з трудом тровил вишток шпас.
Адже холодны тоты башты
Што ся кєпешат гордо там,
Не то – што хыжы росіяны, нашы,
Полны любви не ледащой,
Не то – што наш священный храм!

В чужыні слухал єм бесіды
Великих мовців, славных лиц,
В соймі, на вічах, ци деінде
Подивлял єм їх слова міц.
Слухал єм тіж і вчєных спору,
Трафил ся не раз театр, балъ,
Сьпівакы славны, велькы хоры,
Легіцькы крочки Терпсихоры,
Резонанс концертowych саль.

Та што-ж? – По звуках, єдних, других
Огником блудным счезнул шлід,
Не розогнали они тугы,
Радости не принесли – ніт!
Мі слово росіє, своє, рідне
Дорожше од высотных фраз,
Сьнів дівчат простый, та погідный,
Як вітер-танец їх свободный,
Милійшы од оперных крас.

В чужыні виділ я природу
Блеском чудесну – як во сні:
Винниці, сады, загорода,
Лучкы, травничкы – єден цвіт,
Я виділ верхы – высочыны,
Што блищал на них вічний сьніг,

Бродил в зеленых гущавинах,
На райскы смотріл єм долины,
Потоків срібных шлідил біг.

Та што-ж? – Природы той містичной
Краса не діткла мя, ни кус,
За крайом рідным цло ся вічно,
Наруча полне смутку-м нис.
Не бродит моя фантазия
По ледах гранітовых шпиль,
Лем ту, в Бескіді моім жыє,
Потоком ярнім все бырміє,
Дарує серцю сладкый біль.

Моя Отчызна ту, в Карпатах,
Серед лісистых синіх гір,
Де в хыжках малых зо загатом,
Жыє з правіка нарід мій.
Ту єм ся вродил, і до страсти
Влюбил і одяг очий вділ,
Я їй, хоң бідній, без омасты,
Але в простоті – так прекрасній
Понесу свій завітній сьнів.

* * *

Злемківщыл: **Петро Мурянка**
(3-го жолтня 2004 рока)

- 1 Лемківска Ватра, організувана в роках 1983 - 1989 через лемківське прорусинське середовіско під патронатом Ансамблю пісні і Танця „Лемковина“. В році 1990 была підступно перехваченна через проукраїнську орієнтацію.
- 2 *Наша Книжка*, Лемко-Союз в США і Канаді, ред. Дмитрий Выслоцкий, Юнкерс 1945.
- 3 *Поети Закарпаття. Антологія закарпатоукраїнської поезії (XVI ст. – 1945 р.)*. Пряшів : Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі. Відділ української літератури в Пряшіві, 1965.
- 4 Были то збірки: Petro Murianka. *Suchy baryl*. Nowy Sącz : SOW (Sądecka Oficyna Wydawnicza), 1983; Władysław Graban. *Twarz pośród cieni*. Nowy Sącz : SOW 1984; Stefania Trochanowska. *Potem, teraz, przedtem*. Nowy Sącz : SOW 1984; Paweł Stefanowski. *Ikona - lemkowski pejzaż*, Nowy Sącz : SOW 1985; Helena Duć. *W modlitewnym błóżnierstwie*. Nowy Sącz : SOW, 1985.
- 5 *Lemkowie piszą. Wiersze z gór i lasów*. Kraków : Wydawnictwo Miniatura, 1989.
- 6 *Lemkowie piszą*, с. 23-24.
- 7 Олена Дуць. Маковицкій соловії. In *Besida*, Нр 1-2 (3-4) 1990, с. 3-4.
- 8 Юлій Ставровскій – Попрадов. До Карпаторусів. In *Besida*, Нр 3-4 (12-13) 1992, с. 6.
- 9 (пт). Священик, поет – будитель (до 100-ліття від упокоєння). In *Антифон*, Нр 2 (10) 1999, с. 18.
- 10 Гаврил Бескид. Юлій Ставровскій-Попрадов. In *Лемківскій Календар 1999*, с. 91-95.
- 11 *Два і піл слова од редакції*. Тамже, с. 95.

Мґр. Валерій ПАДЯК, к. н., Вискумный центр карпатістики в Ужгороді

Юлій Ставровський (Попрадов) як дописователь подкарпатської новинки «Новый Свѣтъ»

Літературне життя на історичній Подкарпатській Русі (то значить на території од Попрада и до Сігота) у другій половці 19 століття не было аж так безконфліктне. Нарубы, політичне життя и межипартійне протистояня у Мадярщині усе давало за себе знати у культурному життю подкарпатських русинів, и то у неґативному плані. Мож то видіти и на прикладі єдиного на тот час у русинів літературного Общества св. Василя Великого, котре удержовало в Ужгороді ґазету «Свѣтъ», а на зачатку 70-х рр. розломило ся на дві часті – тих, што и надале у політичному життю тримали за орієнтир Росію, а у културному – декларовали ціль поступно перебрати и собі у широкому хоснованю російський язык, и тих, што опставали у правовому полі Мадярщини, котру числили своєв державов, одмітовали ідею тотожности росіян и русинів (руських) и приставали на то, же свій літературный (писемный) стандарт языка треба-ло бы уж зачати формовати, и то на основі бесіды простого руснака.

Ідейный розкол в обществі русинської інтелігенції, за што до того ся одкрыто діскутовало на боках ужгородської новинки «Свѣтъ», позначив ся на самій новинці – вона перестала виходити в януарю 1871 рока. Малочислені активісты из москвофільського табора (радікалы) под веджінєм А. Добрянського спровбовали закласти редакцію нової новинки под назвов «Со́ва», айбо їм подарило ся випустити лем пять чисел. Інтелігенты из другого табора (умірені патріоты), котрым москвофілы за очі дали прозывку «мадьяроны», зачали из 28 януаря (9 фебруаря за нов. ст.) 1871 рока выпуска-ти в Ужгороді реформовану новинку под назвов «Новый Свѣтъ».

Противостояня радикалів и уміре-

ных скончило ся фактичним вигнанням головы Общества св. Василя Великого А. Добрянського из правління общес-тва. Стало ся то 16 (28) септембра 1871 рока, коли на Шестому общому собраню Общества його члены (а до Ужгорода прийшли коло сто членів з цілої Подкарпатської Русі) проголо-совали за нового голову – Александра Негребецького. Він дістав 71 голос против 19 голосів за Добрянського.

Ґазета «Новый Свѣтъ» выходила лем два роки – у 1871-1872 годах. Выходила як єдина на тот час новинка діла подкарпатських русинів, и ушы-ток тот час їв хыбило кореспондентів и мимоштатных журналістів. І кить часть інтелігенції (радікалы) іґноровала ґа-зету из ідейных позицій, то многі їх опоненты, чиї інтересы репрезенто-вала новинка «Новый Свѣтъ», тоже нияк не подпоровали свою ґазету – тіраж ледве сігав 500 фалатків, удержовати ґазету на уровни – то лігало на плечі самого редактора Віктора Гебея и узького кола єднакодумаючих. Лем немногі розуміли, што значить тот (єдина на цілый русинський світ!) новинка для народного діла. Зато, одмітувучи партійні амбіції, тоти немногі інтелігенцы продовжовали своїма публікаціями подпоровати «Новый Свѣтъ».

Помежи майактивні кореспонден-ты бив и Юлій Ставровський – на тот час студент теолоґічного факультета Пештського (будапештського) університета. Из 1872 рока нараз дакілко студентів того університета (русины ся тримали окремов колонієв) зачали да-вати свої матеріалы до ужгородської новинки. Были то и Дмитро Гебей – двоюрідный брат редактора ґазеты, и дахто под псевдонімом «Герасимъ Лебединъ», и сам Ю. Ставровський – айбо скорше за других (як лем зача-

ла виходити новинка) зачав загаяти свої статі студент Феодосій Злоцький – знамый у будучности фолклорист и етноґраф. Так ся видить, же саме він (або то ся стало через нього) побу-див и других наших студентів, у т. ч. и Ставровського, писати из Пешта («Оть Дуная...») до ужгородської ґазеты.

Молодый автор Ю. Ставровський уже мав даякий опыт писаня до ґазет – встиг дебютовати у новинці «Свѣтъ», айбо слава літератора ид ньому при-йшла почас сотрудицтва из ґазетов «Новый Свѣтъ». Матеріалы свої (ко-респонденції, стихи, етноґрафічні и фолклористичні статі) саме на боках тої новинки він зачав подписовати своїм новым літературным псевдонімом – «Попрадов». Його публікації (майскорі стихи) были успішні, він ся полюбив читателю, од того часу и до днесь його знають у літературі не за його фамилієв (Ставровський), а за псевдонімом – Попрадов.

Не міг не уповісти добре слово за мо-лодого поета-патріота патріарх народ-ного русинського двиганя Александер Павлович из Свидника. Як єден з майак-тивных кореспондентів «Нового Свѣта» він посвятив молодому поету стих, кот-рый ся так и называт – «Попрадову». Новинка напечатала го у 28 числі за 1872 рік. Стих доста великий, уміщує 20 строф (куплетів) по чотири шорикы. Туй приведемо лем дакілко строф, оби прочуствовать патетику стиха, навіяну думков за благородство души поета, котрый бере ся за народне діло, и увидіти, як високо цінит Павлович по-етичный талант Попрадова:

*Прослезился пренесчастный
Русский народъ – сирота:
Здравствуй сынъ мой! Сынъ
прекрасный,
Моя радость, красота.*

Мой соловей голосистый
Превосходный твой полетъ,
Голос звонкий, милый, чистый
Здравствуй Попрадовъ поэтъ!

Возьмемся за трудъ полезный
Мыслью, словомъ и рукой –
А ты братъ нашъ прелюбезный
Новой жизни пѣсни пой!

Пусть къ работе всенародной
Твоя пѣсня насъ бодритъ,
Больную плоть духъ свободный
Отъ рабскихъ язвъ исцелитъ.

Отець мировъ ниспослетъ намъ
Ясный теплый правды свѣтъ,
И зацвинетъ по Бескидамъ
Народности русской цвѣтъ!

Прими поцѣлуй матерній
От Руси и ея чадъ,
Здравствуй поэтъ чистосердечный!
Пращай прелюбезный брат!

Сам Попрадов дав у газеті доста шыроке пояснення, чом він (як представитель москвофільського напрямка) так активно пише у «Новый Свѣтъ» и кличе до тої роботи других, тогды як внуторний ідейный розкол оддрутив од народного діла многих активістів. Так ся видит, же кореспонденції Попрадова суть неізви́сні для істориків літературы. То значит, же є сенс туй привести фрагмент из публіцистики Попрадова, котра писана по російськы:

«Сыны, за благо своего племени прежде столь ревныя, сыны народа разъединились и отделились из поприща всенародной дѣятельности, и поступают от тех пор так, будто бы въ ихъ сердцахъ любовь къ родному племени была погасла. Всетаки не отчаиваться намъ, пусть оживляетъ насъ надежда, что печальное сіе положеніе въ короткое время перестанетъ, и теперѣшняя вражда взаимному согласію и любви мѣсто сдѣлаетъ. Но пока то станетъ, пока старшіе нашего народа междусобно враждуютъ – обязано молодое племя народа силами соответственно дѣйствовать. Молодому человеку – по крайней

мѣрѣ у насъ между теперѣшними обстоятельствами – не пристойитъ участвовать въ спорахъ старшихъ людей. Должность молодца лишь народъ свой любить и по возможности благу его споспѣшествовать. У насъ находится теперь только одна газета, «Новый Свѣтъ», если сія пропадетъ, можемъ опять 5-10 годовъ ждать, пока другую получимъ; ведь извѣстно, сколь много труда и времени стоило нѣкогда основаніе газеты «Свѣта». – «Новый Свѣтъ» нужно потому на всякій случай поддерживать и от гибели сохранить; и если сего старшіе не дѣлаютъ, нужно то дѣлать намъ молодымъ. Не потребно внимати на то, къ какой изъ двухъ партій «Новый Свѣтъ» принадлежитъ или что скажутъ другіе о моемъ народномъ чувствѣ, если и въ «Новый Свѣтъ» писати буду, – но потребно въ самопознаніи своей народной любви немедленно и безъ всего взора на другихъ работати, ибо здѣсь идетъ рѣчь о томъ имети ли одну газету или нѣтъ, что для насъ Венгро-Русскихъ почти столько значитъ, какъ быти ли намъ или не быти, а въ семъ крайнемъ случаѣ нужно отъ всего другаго отказаться и прежде всего о содержаніи газеты, сего единственнаго знака и дѣятеля нашей жизни заботитися.

Въ семъ состоитъ должность насъ молодыхъ, въ исполненіи сей должности нужно намъ трудитися! А если бы насъ ни знаніе сей обязанности къ работе не возбуждало, тогда пусть оживитъ насъ по крайней мѣрѣ стыдъ, въ который насъ чужіе своими презрѣніями полными замѣчаніями о нашей газетѣ приводятъ. Вотъ напр. пражскій журналъ «Politik» въ 203 номерѣ (съ 24 іюля по новом. ч.) пишетъ о «Новомъ Свѣтъ»: «Новый Свѣтъ» еженедѣльный журналъ – столь жалкій и сожалѣнія достойный (so elend und erbärmlich)». Не заболѣетъ друзья и братья молодое наше сердце, если такое о «Новомъ Свѣтъ» слышимъ?» («Новый Свѣтъ», 1872, № 32).

Попрадов не лем декларовав свої принципы, а напавду у 1872 році много интересных публікацій загнав в ужгородську новинку. Першый такий матеріал газета опублікувала у свому 21-му числі, и з того часу, аж до закрытя новинки, майже каждые її число уміщовало єден, а подаколи и два матеріалы Попрадова. Помежи публікації сут и доста великі матеріалы, котрі выходили из продовжіням у 3-х, а то и 7-и числах. За півгода газета умістила 17 всаляких матеріалів молодого автора, котрі были напечатані у 32 подачах. Сут то и

• Реферуючі на міжнароднім одборнім семінарі Юлій Ставровскій-Попрадов: аналіза жывота і творчости, в рамках якого 24. 9. 2009 в Музею русиньской културы в Пряшові выступили: (справа) ПгДр. С. Конечні, к. н., Мгр. Г. Бескид, ПгДр. М. Мальцовска, ПгДр. А. Плішкова, ПгД., і Мгр. В. Падык, к. н., із Ужгороду, який выступив з публікованым рефератом. Фотка: А. 3.

етнографічні матеріали, і лінгвістичні статі, історичні дослідження, публіцистичні виступи, інформативні обзори, а до того – красні стихи.

Окрасов газети стали етнографічні публікації. Автор доста повно представив у тих статях свій рідний край – села комітата Спиш попри річку Попрад, отчасти і комітата Шариш. Туй за шором назвемо такі публікації: **«Работы около льна и полотна у спишских Русских»** (1872, № 21-23); **«Ярмарка въ одномъ городѣ вышняго Спиша»** (1872, № 29-31) за велику ярмарку, яка ся держит на Преображеніє у місті Любовня; дале новинка умістила дві казки, а то: **«Сказки изъ спишской Руси»**: 1. Сказка о происхожденіи Сулина; 2. Сказка о сивомъ камнѣ (1872, № 34-35) за восточну околицю Сулина, де мож видіти чотириуголну скалу; дале за історію села Сулин начерк **«Очерки изъ попрадской Руси»** (іншака назва – **«Очерки изъ Попрада»**) (1872, № 40-42); і локально за походжіня назви «Сулин» у третьому розділі (**«Нѣчто о названіи деревни 'Сулинъ'»**) свого лінгвістичного дослідження **«Вылеты в поле славянской филологии»** (1872, № 24-25).

За кваліфікацію Попрадова-лінгвіста мож ся дознати у його статях із языкознання ці із других творів, де він ся убертає до аналізу языковых форм. У статі «Вылеты в поле славянской филологии» (1872, № 24-25) автор в окремих розділах аналізує такі проблеми: 1) Дашто за благозвучність славянських языків; 2) Суджіня за помочный глагол 'быти'; 3) Дашто за букву ять – Ъ.

Подаколи у своїх текстах автор дискутує із знамыми славістами і языкознателями. Приміром, у статі «Нѣчто о названіи деревни «Сусинъ» («Дашто за назву села Сулин») він апелює до праці знамого австрійського історика і етнографа Германа Ігнаца Бідерманна, котрий у першій часті своєї праці «Die ungarischen Ruthenen...» твердив, же назва села Сулин походить од німецького 'Sulm'. Попрадов, нарубы, доказує славянське походжіня назви села. І туй автор цілком логічно твердит, же села і міста свої назви часто берут од назв гор і річок, а т. д., што суть поблизу. То значит, же

Сулин – од майвысокої у тій місности горы – Солівки, ці і од ближнього гу селові поля, котре має назву Солиско. Говорячи за славянське походжіня села Сулин, Попрадов приводит і другі доказы – руські (русинські) обычаї, фолклор, славянські назвы зворів і полян довкола села (Углиска, Гушовате, Облаз, Покрывы), а главно і то, же спишаки выгварявут слово 'соль' як 'сыл' або 'суль', што і дало назву 'Сулин'.

Критикує автор (не называвучи фамилії) мадярських лінгвістів, котрі ігнорувут славянське походжіня многих слів мадярського языка. Приміром, за то, же вони слово 'szerda' выводят од языческого законодателя Зердуса (Zoroaster), а не од славянського 'седеда' ці 'среда', а слово 'mészáros' (мясник) од єврейського 'besar' (сабля), а не із славянського 'мясо'.

До того, мож бы туй додати, же і у многих других статях (не лем у газеті «Новый Свѣтъ») Попрадов дискутує із мадярськими языкознателями. Як за то говорит Николай Бескид (позерай його книгу за Попрадова, с. 71), Попрадов у Пештському університеті вступив у полеміку із професором, языкознателем Толди. Толди твердив, же мадярське 'ház' (хыжа) выходит із німецького 'Haus', а Попрадов доказав, же скорше мадярське слово походить од старомадярського 'chaz', а тото слово од славянського 'хоз' (хозяйство як хыжа, хозяин як тот, што має хыжу).

Многі публікації Попрадова у газеті «Новый Свѣтъ» до днесь малознамі нашим дослідникам історії і культури. Иде за публіцистичні виступы і курті кореспонденції. Приміром, Попрадов написав статю под назвов **«Враги человечества»** (1872, № 27-28), што направлена против шырення в Європі масонства. Автор потовмачує, хто такі масоны, які мавут організації і цілі. Пише, што они, сповідувучи космополітизм, цілят в каждый народ, убивавучи віру і народність. Автор руську народність і руську віру, наш народ зашитит себе од масонства. І у тій біді наш народ мают спомочи священослужителі.

Доста інтересні кореспонденції

Попрадова із Пешта, де він пише за жытя студентів Пештського університета, які прийшли ся учити із Подкарпатської Руси, описує каждоденне жытя буда-пештської публіки а т. д. (1872, №№ 42, 47), ці й остро выступає против державной політики офіційного Буда-Пешта навязати подкарпатським русинам через новинку «Газета для народных учителей» український язык («малорусское наречіє») (1872, №№ 49).

Наконець, цілком выпала із ока дослідників велика історична робота молодого Попрадова із історії християнства і церкви, што ся печатала у семох числах новинки под назвов **«Короткая история приведения русского народа въ христианскую веру»** (1872, №№ 44-50). Статя обключає історичні факты за період од першого до десятого столітя нашої еры, сперає ся на работы пережых авторів, таких як літописець Нестор, Іоан Авентин, архидіакон спалатский Фома (літопись салонитська), папа римський Іоан VIII (булла за 880-й рік), історик Карамзін, історик церкви Андрій Радлинський і Андрій Балудянський, славіст Шафарик, німецький філолог Шлѣцер, єпископ мерзебурзький Дітмар і др.

Публікації, што ся появили на боках ужгородської новинки «Новый Свѣтъ», указувут на многі грані таланта двадцятьдварічного Попрадова. Не лем як поета, достойного представителя плеяды просвітителей-будителей, айбо і як етнографа, історика церкви, языкознателя, публіциста і журналіста.

Коли у децембру 1872 рока, на самый Новый рік, стало ясно, же новинка «Новый Свѣтъ» білше выходити не буде, її редактор Віктор Гебей у послідній редакційній статі (№ 50) подяковав п'ятім майактивним сотрудникам газети. Помежі імена патріархів подкарпатурсинського возроджіня – поета А. Павловича, писателя і протоігумена Мукачівського монастыря А. Кралицького, драматурга Є. Фенцика (Володиміра) і публіциста А. Гомічкова редактор назвав і фамілію Попрадова. І то був факт заслуженого вызнання подкарпатурсинськов інтелігенції його таланта і подвижництва на благо свого народа.

Йосафат Владислав ТІМКОВІЧ, ЧССВ, Кошиці

Краснобрідська ікона (2.)

Старославянський напис над Ісусом на Краснобрідській іконі

Над головою Ісуса Христа є старославянський напис: „Г Х҃҃҃҃“, перша буква „Г“ [чітай: Л], далша „Х“ [чітай: Х] і послідня „Г“ [чітай: С] – дві першы і єдна послідня старославянська буква з мена „Ісус Христос“ [чітай: Ісус Христос]. Над буквою „Х“ є крижик, котрый припоминає факт, же Ісус Христос був нелем Богом, але і чоловіком, котрый умер за вшитых людей на хресті, і тым нас спасив. Коло крижа, над буквами ся находить дуже важный знак – тзв. титла, котра в старославянських кіріломефодьських текстах означує, же ся їднать о скорочене слово. Під впливом пізньої новодобой латиньскої римокатолицької деформації ся тот оригінально грецький, респ. старославянський монограм Ісуса Христа звичне переписувати глагольськыма „Іс“¹ або латиньськыма буквами „ІHS“, причім над „Н“ ся кладе крижик і звичне ся плано інтерпретувати як латинське „In hoc signo...“ (В тім знамені...) або німецьке „Jesus Heil-und Seligmacher“ (Ісус Спаситель і выкупитель).²

Сімболіка червоного плаща Пресвятої Богородиці

Богородиця на іконі є одблена в темнозеленім спіднім руху (сімболізує, же є чоловіком). Їй верхнє рухо є кроваво-червене зо златыма квітками і сімболізує їй збожествіння – збожествіння чоловіка,³ то значить догму віри, же была і з тілом взята на небеса, кідь докінчила свій живот на землі (Успеніє), подобно, як ся то стане з каждым, хто справедливо докінчить біг свого живота і дістане ся до неба на трон Бога Ісуса Христа.

Червена фарба спіднього плаща уж дорослого Ісуса Христа на іконах сімболізує догматичну правду, же є Богом. Тото, же Богородиця мати на іконах верхній плащ кроваво-червоної фарбы, учить каждого вірника і правду віри, же Пречіста Діва Марія є Матерів Божов (по грецькы: „Μήτηρ Θεού“ [чітай: *Méter Theú*], Богородічков-Богородічів (по грецькы „Θεοτόκος“ [чітай: *Theotókos*], бо Богу дала людське тіло при єго перевтіленю перед двома тисячами років.

Червоний плащ Богородиці є на Краснобрідській іконі посятий златыма квітками, што не є звыком на других іконах на світлі. Злата фарба сімболізує вічність.

Три златы „звїзды“ на червенім плащу

Звычайно на іконах мати Богородиця все на верхнім темночервенім плащу три пары до себе вписаных грецькых рівнорамных крижів, котры ся на першый погляд являть як три вісемкутны звїзды (*): єдна на голові, дві на плечах. Сімболізують догматичну правду, же Богородиця была терпительков ведно з Ісусом Христом (як єго мати – єден криж Ісусів а другий – до неї вписаний криж Маріїн) і Дівов (паннов) перед породом Ісуса Христа, в часі єго породу, а зістала Дівов і по породі.⁴

Тіпичне про Краснобрідську ікону є, же на червенім плащу на голові мати простый златый крижик, на єднім плечу лем єдну дупловину злату шістькутну звїздохку (в скупности дві шістькутны звїзды вписаны до себе, в котрых є властно схований монограм Ісуса Христа, то значить, дві буквы: „Г“ і „Х“ вписаны до себе (*)).⁵ Третю звїзду на плечу закрыває постава малого Ісуса Христа, зато не є знаморена. Дві до себе вписаны шістькутны звїзды з монограмом найсвятїшого мена Ісуса Христа на плечу Богородиці підкреслюють на тій вынятковій Іконі і тот факт, же будьяке іконописне, людське і умельське знаморєваня збожествіння чоловіка (Богородиця є в тім припадї вшитым спасеным людєм прототїпом), проти skutочному збожествіню в небі є недостаточне, недоконале і обмежене.⁶

Геста рук Богородиці на Краснобрідській чудотворній іконі

На єдній (правій!) руці ікона тримле Сына Божого Ісуса Христа, а другов (лівов) руков указує на дітятку Ісуса. Тым гестом ясно вызыває каждого, абы сі усвідомив, же Ісус Христос мати быти центром нашої позорности по ціллий наш живот, жебы сьме ся спасили і дістали до неба.

Марія є на іконі на лівім боці (з тіпично выходного погляду⁷) Ісуса Христа, подобно, як то є на вшитых візантських іконостахах, де ікона Ісуса Христа є все на правім боці іконостаха (сидить на правім боці коло Бога Отця), а Богородиця є на єго лівім боці.

Грецький напис при поставі Богородиці і датум рєштаврованя: 1769

Коло пречістої Діви Марії є на іконі напис по грецькы „Μήτηρ Θεού“ [чітай: *Méter Theú*] – в переписі першов і посліднів старославянськых букв: „МР ΘΣ“. В перекладі значить єй найвысшый титул: *Мати Божя*.

На споді іконы є арабськыма числами написаний рік: „1769“, што не є автентичный елемент, бо на іконах ся нігда не означовав датум ані мено або підпис автора. Тот рік там доповнив правдоподобно василіанський еромонах Тадей Спалінський (умер в році 1809) на знак того, же ікону рєштавровав в році 1769. Писомны здогады (добовы василіанськы схематизмы) ясно потверджують, же Тадей Спалінський справды діяв в Краснобрідськїм монастирю мінімально в роках 1784 і 1795. Схематизм прямо з року 1769 дотепер на быв обявений, але напис о році рєштаврованя на іконі ясно доказує, же василіан Т. Спалінський жив у Краснобрідськїм монастирю і в році 1769...

Нечітательный двойшориковый кірільський напис на споді іконы

На споді чудотворной іконы Краснобрідської Богородиці ся находить старославянський напис, писаний кірілицєв,

котрый в році 1972 уж ся не дало прочітати, аж на дакотры обрисы букв... Напис є в двох шориках од єдного края ікони к другому. Мож предпакладати, же обсяговав в собі інформації о даяких добродителях, спонзорах, респ. і даяких подіях, котры ся дотыкають чудотворных діл, переданих через тоту ікону...

Рештавратор Тадей Спалінський зохабив на оригіналі ікони з 14. стороча сліды менталіты 18. стороча

Хтознає, в яким ставі была тота чудотворна ікона з 14. стороча, кідь ей в році 1769 рештавровав єромонах василіан Тадей Спалінський... Фактом є, же Тадей Спалінський в дусі латинізації, котра ся появлять і в многих других грекокатолицьких іконах з 18. стороча, дописав за аббревіатуры з титлами „МР ΘΣ“ іщі точки, котры в западній Европі в тім часі зачінали означати, а дондєсь на цілім світі значать, же іде о аббревіатуру (скорочене слово). На выході, як уже было выше спомянуто, ся факт, же буквы значать скорочене довше слово, означовав титлов. Так по рештаврованю року 1769 ся на іконі Краснобрідьской Богородиці зъявило дупловане означіня того, же буквы „МР ΘΣ“ суть аббревіатуров словного споїня „Мати Божа“, а то автохтонными оригіналными кірілометодьськими титлами, але і новодобила латиньськими точками за словом (так, як ся слова скорочують днєсь) у формі: „МР. ΘΣ.“. Така дупліціта скорочованя слов ся находить у векшыны писаных рукописів, котры походять з теріторії Угорьского кралєвства з 18. стороча.

Рештавраторы: Т. Спалінський (†1809) і М. Йордан (†1977) мали тяжку роботу...

Міджі камінными стінами „новодобой“ капліці Покрова, котра ся была дефінітивно добудована в році 1761, є дондєсь барз вовгко.

Автор того матеріалу (як тогдышній ігумен Требішовского василіаньского монастыря 1997 – 2000) ведно зо своїм родным братом – василіаном о. Гораздом А. Тімковічом (1959) в році 1998 перевезли з Требішова до Краснобрідьской капліці окрем іншого і дві „намістны ікони“ – ікону Богородиці і ікону Ісуса Христа, абы супловали іконостас, котрый там хыбовав. В Требішовскім монастырю уж не были потрібны, бо там уж був поставлений іконостас. По нецілім році але тоты ікони были цалком заплісніты чорнов пліснєв, котра ніщіла фарбу на многих місцях. По такій скусености отцєве Тімковічовы ікони напустили протипліснєвыми матеріалами, і так ікони уж днєсь не плісніють. В минулости таких матеріалів не было...

З вышеуведженого є ясне, же кідь чудотворна ікона Краснобрідьской Богородиці была на вівтарю капліці од року 1761, а то іщі не знаме, што выштыко за тот час „зажыла“ в камінній капліці з 14. стороча, мусила быти дость пошкоджена вовгков клімов... Окром того, не треба забыти, же в

крітичных роках 1950 – 1968, кідь была грекокатолицька церьков в Чеськословеньску заказана, чудотворна ікона была схована в розлічных пивніцях і сыпанцях Красного Броду.

М. Йордан намалєвав мінімально дві ідентічны копії ікони

В році 1972 ікону Краснобрідьской Богородиці рештавровав тогды вісемдєсятрічний академічний малярь Мікулаш Йордан (1892 – 1977). Зробив досправды екселентну роботу, бо зрештавровав оригінал ікони з 14. стороча, але намалєвав мінімально дві вірны копії той ікони, котры суть на нероспознання од оригіналу. Єдна ся днєсь находить в „новодобій“ капліці Покрова в Краснобрідьскім монастырю (каплічка была збудована в році 1759 і докінчена в році 1761) на місті, де є днєсь на пізнєбароковім престолі з половины 18. стороча, а друга копія, закрыта стріберным плащом із 17. стороча, ся находить на южній стіні парохіальной церькви **Собору св. Йоана Предтечі** в Краснім Броді. Церьков в сучасности храниць наймодерніша безпечностна техніка. Місце, на котрім ся находить оригінал ікони, є тайне з причіны безпечности взацной ікони.

(Переклад: К. Копорова)

(Продовжіня в далішій ціслі.)

- 1 Порівнай монограм „іhs“, котрый ся іщі і днєсь поужывать в латиньській церькви, напр. на римокатолицьких евхарістичных гостіях. В тім припадї іде о грецьку аббревіатуру мена Господа нашого Ісуса Христа „ІНС“ (з грецького *ΙΗΣΟΥΣ* – Ісус – порівнай стсл. *исоус*), переписану латиньськими буквами як „іhs“, з вчлененым напіперек раменом св. крижа (глагольським „děrvom“), порівнай: Timkovič, G. A. - Timkovič, J. V. Kríž. In *Krásnobrodský zborník* II, Prešov, 1997, с. 11-12). Горизонтална чарка в монограмі „іhs“ правдоподобно vznikла зо старославянського „титла“, котрым ся означовали аббревіатуры (іhс>іhs>іhs Ісус), Timkovič, G. A. Cyrilika je staršia ako glagolika. In *Krásnobrodský zborník* 1 - 2/III, Prešov, 1998, с. 159.
- 2 Порівнай: Černý, J. - Holeš, J. *Sémiotika*. Praha, 2004, с. 258.
- 3 Подрібніше о збожествіно чоловіка позерай: Timkovič, G. A. *Ikonostas a jeho teológia*. Prešov, 2004, с. 14-15, 58-60.
- 4 Порівнай: Oktoich hlas 7., v subotu rano, Bohorodičen: „*прэжде рожтва дѣва, ѿ вѣ рожтѣѣ, ѿ по рожтѣѣ пакы пребываѣши два... (Ўтрена ѿ вечерна на бѣдєнь, Жѣвкѣ)*“. 1931, с. 132).
- 5 Порівнай: Testini, P. *Archeologia cristiana (nozioni generali dalle origini alla fine del sec. VI)*, Edipuglia, 1980, с. 356; Černý, J. - Holeš, J. *Sémiotika*. Praha, 2004, с. 258.
- 6 Подрібніше о символіці числа „шість“ позерай: Timkovič, G. A. *Ikonostas a jeho teológia*. Prešov, 2004, с. 23.
- 7 Днешній чоловік покладать за „правый“ бік рікы тот, котрый є по єго правім боці, кідь ся позерать тварєв обернутов долов прудом. То значить, же правый бік з боку рікы самої. Наопак, стародавна выходна менталіта є цалком інакша. Видить правый і лівый бік не з погляду рікы або з погляду річі самої, але все з погляду позорователя. Позорователь стоїть тварєв проти пруду і позерать на предмет а правый бік є по єго правій руці. Доказом того, же выходне, стародавнє розуміння правого і лівого боку є опачне як днешнє – западне, суть напр. назвы притоків рік: ріка Десна (од стсл. „десна“ – права) є в нашім розуміню лівый приток Дніпра на севері од Києва (порівнай старосл. слово „деснѣ“ – правый, *Lexicon linguae palaeoslovenicae* I. Praha, 1996, с. 475). Розділность западної і выходной менталіты в розуміню правого і лівого боку видно і на тім, же выходный хрістіан ся хрестить справа доліва, западний наспак – зліва доправа. Причінов суть слова Св. Писма, же Ісус Хрістос засів по правій руці Бога Отця (Мк 16 19). Выходна менталіта розумить правый бік з боку позорователя а западна з погляду сидячої Святой Тройці. Западна культура пише буквы зліва доправа, векшына выходных цивілізацій (Арабы, Гебреї...) наспак. ■

КУЛЬТУРНО-ХРІСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС выдавать **Русин і Народны новинки**. Реалізоване з фінанчнов помочов Міністерства культуры СР – програм Култура народностных меншын 2009. Адреса редакції: **Rusín, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR**. Телефон: **0905 470 884**. Шефредактор: **Мґр. Александер Зозуляк**, редакторы: **ПґДр. Кветослава Копорова**, **ПґДр. Марія Мальцовска**, языкова редакторка: **доц. ПґДр. Анна Плїшкова**, **ПґДр. Регістрачны цісла: EV 328/08, МІС 49 589**. Адреса на інтернеті: **www.rusynacademy.sk**, e-mail: **rusyn@stonline.sk**. Выдане в юні 2010 р.

- На знак почливости сучасной ґенерації Русинів были положены квітки к „ногам“ А. Духновіча. (Портрет А. Духновіча од Заслуженого умелця України Василя Скакандія.)

- По святочній церемонії при Пам'ятнику А. Духновичови в Пряшові 4. юна 2010 многи групи ся дали сфотографовати на пам'ятку. На фотці – члени Біловежанки з Біловежі з функціонерами Русиньскої оброди В. Противняком, І. Бандурічем і редакторков русиньського тїму народностного высиланя Словенського розгласу Ш. Левканічовов.

Фоткы на обалці: А. З.

